

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC GARVĂN (DINOGETIA)

(r. MĂCIN, reg. GALAȚI)

Planul de lucru al colectivului de la Garvăn a fost întocmit avîndu-se în vedere două obiective principale. Primul obiectiv urmărea adîncirea observațiilor de ordin stratigrafic, cu deosebită atenție asupra nivelului de locuire cel mai recent, al cărui conținut nu era bine cunoscut din campaniile precedente. Totdeodată apărea necesară și cercetarea, prin sondaje, a straturilor de locuire mai vechi, din perioada ocupației Sciției Mici de către romani și bizantini.

Al doilea obiectiv l-au constituit sondajele planificate la Isaccea, vechiul Noviodunum și la Niculițel, care n-au format niciodată pînă acum obiectul unor cercetări organizate, exceptînd unele sondaje făcute de arheologul bulgar K. Skorpil, în 1917, la Niculițel. Informațiile adunate în legătură cu aceste două centre importante din punct de vedere istoric și arheologic se încadrează în problema mare urmărită de colectivul nostru: începuturile feudalismului în regiunea Dunării de Jos.

În ceea ce privește primul obiectiv, care era cel principal, s-a reușit să se obțină o serie de observații în plus asupra stratigrafiei generale a așezării și să se adune materiale noi pentru lămurirea conținutului culturii perioadei romano-bizantine și mai ales, a celei feudale timpurii.

Cît despre sondajele de la Isaccea și Niculițel, ele au dat rezultate care dovedesc necesitatea începerii cît mai apropiate a unor săpături de mare amploare. Ele au dovedit, așa cum se va vedea din raportul succint ce urmează, că cel puțin din secolul al XI-lea, existau pe malul drept al Dunării de jos, numeroase și active comunități omenești, care pot să-și aibă rădăcini mai vechi, necunoscute încă și a căror viață se va fi prelungit și în secolele următoare, pînă la apariția primelor state feudale de sine stătătoare, și chiar după aceea, cum par a indica monetele din vremea Mușatinilor și a Basarabilor, descoperite ocazional, dar nu ca un fapt izolat, în regiunea acestor două localități.

Cercetările întreprinse în împrejurimile acestor două localități au arătat, totdeodată, că există urme de locuire și mai vechi, în deosebi din epoca getică.

I. SĂPĂTURILE DE LA GARVĂN

În așezarea de pe popina Bisericuța, pe teritoriul comunei Garvăn, s-au întreprins săpături, în continuare, în sectoarele *A, B, C* și *D* (fig. 1). În unele sectoare, cum sînt de exemplu *A* și *C*, săpăturile au urmărit, în primul rînd, lichidarea straturilor de depuneri mai recente prin suprimarea culoarelor care au servit în campaniile precedente la evacuarea pămîntului. În sectoarele *B* și *D* s-au des-

chis și porțiuni noi. În afară de aceasta, în *B* s-a practicat și un sondaj în adâncime, cu scopul de a se pregăti studierea în ansamblu a ruinelor și stratelor arheologice din epoca stăpînirii romane și bizantine vechi.

Datele culese cu pilejul efectuării acestui sondaj, la care se adaugă și cele obținute cu ocazia degajării depunerilor din sectorul *C*, unde de asemenea, s-a ajuns în stratul corespunzînd epocii dominației romane și vechi bizantine, îngă-

Fig. 2. — Sondajul din sectorul *B*.

duie prezentarea descoperirilor făcute în aceste sectoare în ordine cronologică normală, adică de la ceea ce este mai vechi la ceea ce este mai nou.

Unul dintre rezultatele importante ale săpăturilor executate în sectorul *B*, este descoperirea a două porțiuni dintr-o conductă de apă, a cărei existență se postulase mai demult, din cauza descoperirii izolate a unor tuburi răvășite. Conducta era alcătuită din tuburi de lut ars, lucrate la roată, îmbucate unul în altul și așezate pe stîncă, deasupra unui strat subțire de mortar. Protecția conductei se făcea prin bucăți de olane, lipite de tuburile conductei cu mortar de culoare gălbuie. Urmele conductei se află la est de bisericuța cimitirului, fiind orientate pe direcția nord-est sud-vest. Cum ele se află în pantă ușoară spre sud-vest urmează să se caute cisterna din care se alimenta, în porțiunea din spre nord-est, care nu s-a săpat încă. O datare mai exactă a acestei conducte nu se poate face încă pe baza elementelor de care dispunem. În tot cazul, reținem observația că temeliiile unui zid din epoca lui Justinian încăleacă tuburile conductei, fără a le distruge.

Pentru executarea sondajului din sectorul *B* s-a săpat în partea de vest a acestuia un șanț, în prelungirea marginii de nord a sectorului (fig. 2). Prezentăm aici, ceva mai pe larg, succesiunea straturilor arheologice.

În modul acesta putem stabili, pe bază de monete și elemente de inventar, existența în partea de nord-vest a sectorului *B*, a șase nivele de locuire, care acoperă intervalul de timp dintre secolele II și IV e.n.

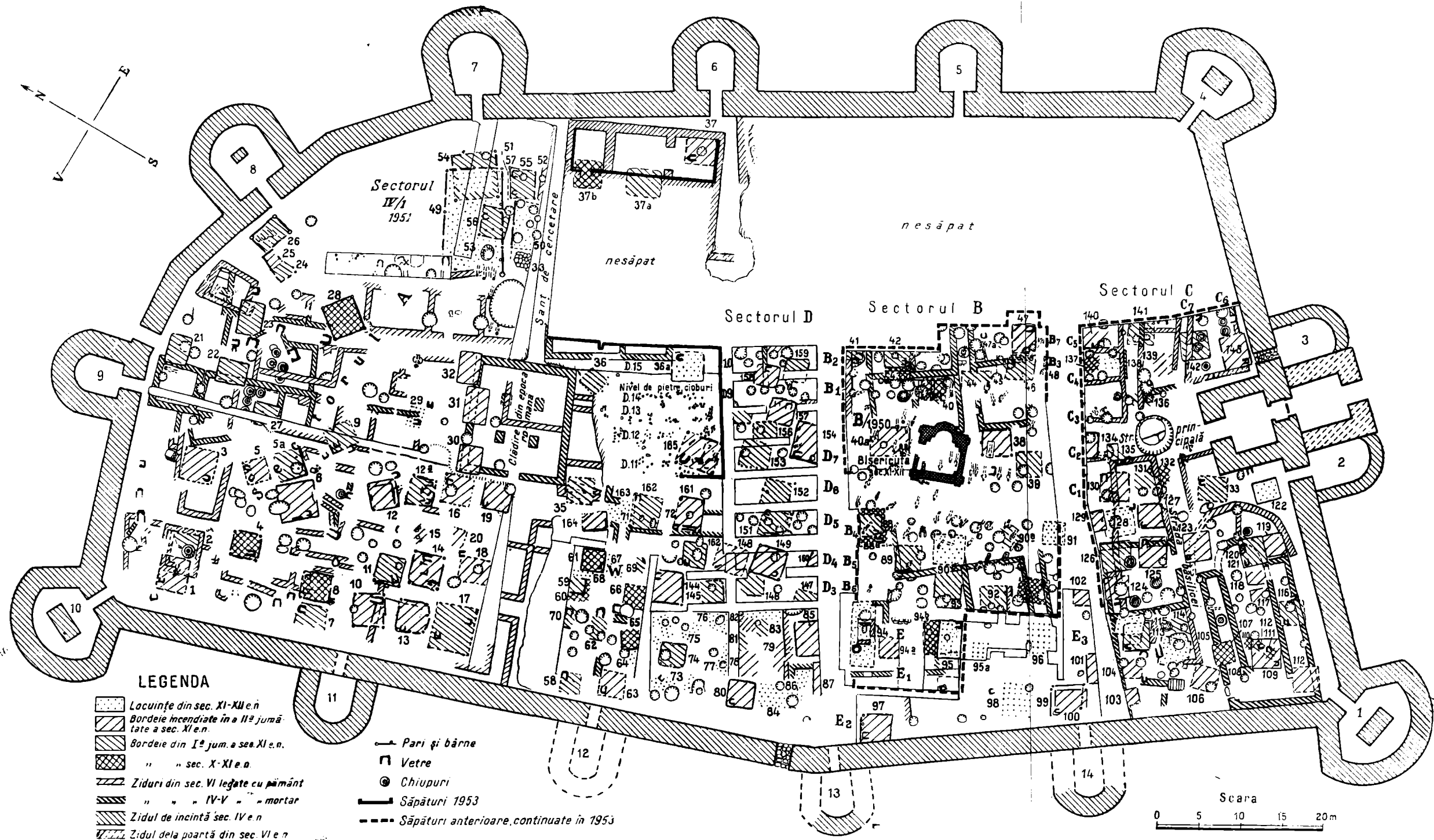

Fig. 1. — Planul general al așezării.

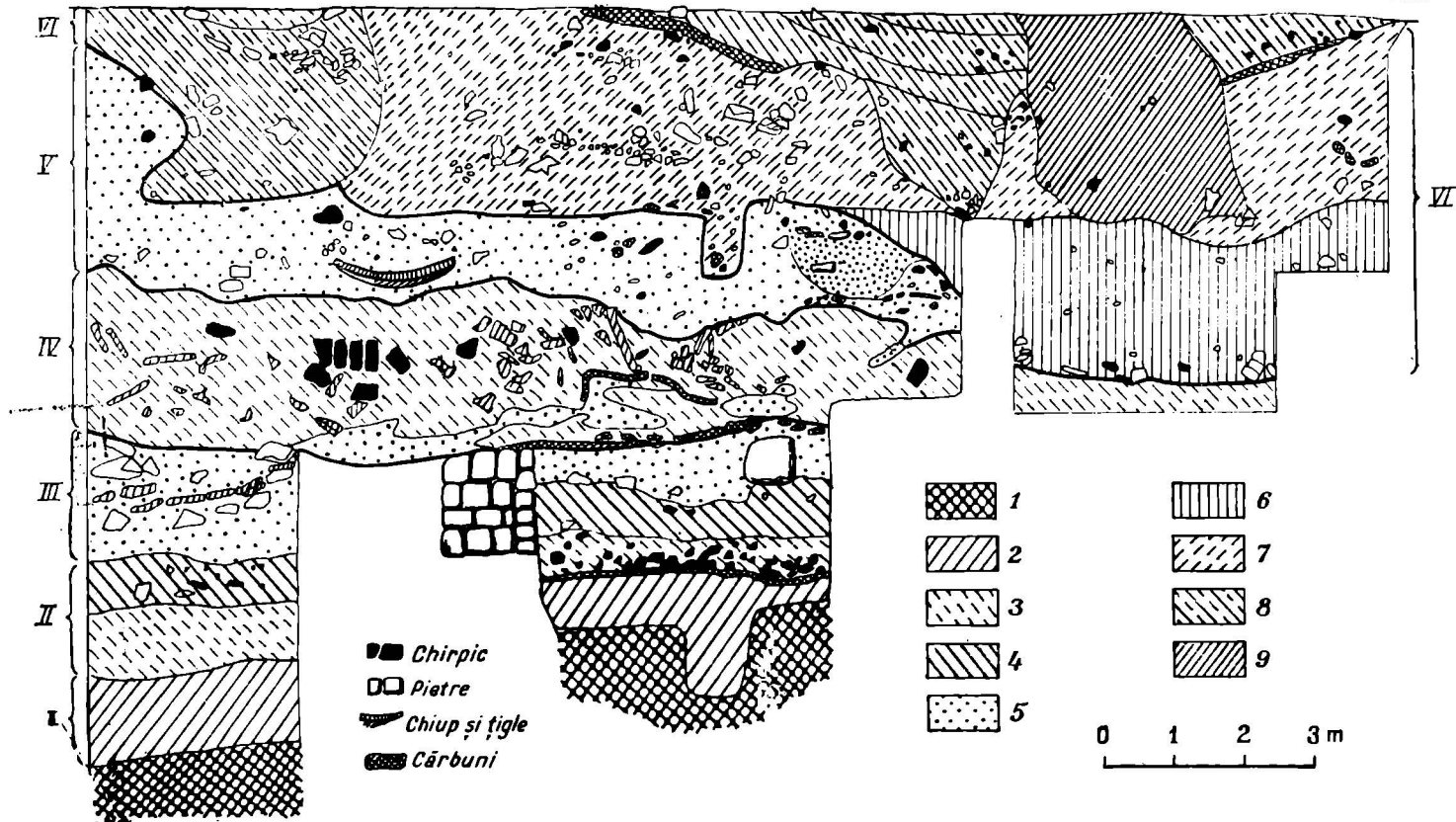

Fig. 3. — Profilul sondajului din sectorul B.

I. Stîncă; 2. Sol de culoare cafenie; 3. Strat de incendiu; 4. Sol de culoare cafenie cu pete de cărbuni; 5. Strat de lut amestecat cu țigle și chirpic ars; 6. Sol de culoare cenușie deschisă amestecat cu pietre și cărbuni; 7. Sol de culoare cenușie deschisă amestecat cu solzi de pește; 8. Sol de culoare cenușie amestecat cu solzi de pește; 9. Sol de culoare cenușiu închis; Aceste straturi datează din: I secolele I în—II e.n.; II. Inceputul secolului III e.n.; III. sfîrșitul secolului III. e. n.; IV. Secolul IV-V n. n.; V. Secolul VI e. n.; VI. 6 Secolul X; 7 și 8 Prima jumătate a secolului XI; 9 Sfîrșitul secolului XI începutul secolului XII.

I. Stratul de pământ compact care acoperă stîncă, împreună cu șanțul descoperit în stîncă, corespund etapei celei mai vechi de locuire, care datează probabil din secolul al II-lea e.n.

II. Resturile clădirii aflate pe ruinele mai vechi nivelate, prin conținutul lor se datează cu aproximație în prima jumătate a secolului al III-lea e.n., datorită unui fragment de *terra sigillata* ornamentat cu medalioane, datînd de pe la finele secolului al II-lea e.n.

În cursul primei jumătăți a secolului al III-lea, în regiunea Dunării de jos s-au produs o serie de atacuri ale populațiilor libere din stînga Dunării. Nu este

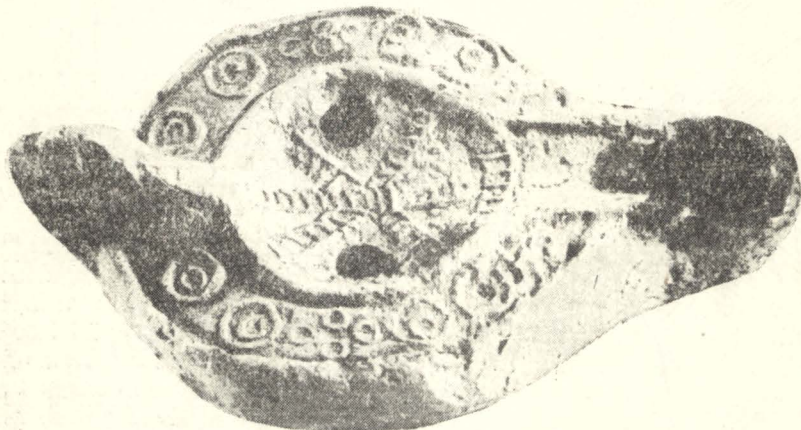

Fig. 4. — Opaț de lut ars (sec. IV).

exclus ca distrugerea locuințelor din acest nivel să stea în legătură cu unul din acele atacuri carpo-gotice.

III. Zidul și resturile de viață care suprapun nivelul II, pot fi datate în a doua jumătate a secolului al III-lea, ele reprezentînd resturile construcțiilor ce s-au ridicat cu ocazia refacerii ce a urmat distrugerii din prima jumătate a aceluiași secol.

IV. Stratul cel mai bogat prin resturile de inventar, ca și prin grija cu care s-au ridicat zidurile clădirilor, aparține secolului al IV-lea, epocă de maximă dezvoltare a vieții din cetatea de la Garvăn. În acest strat a apărut un opaț caracteristic (fig. 4), iar monetele sînt din timpul lui Constantin cel Mare și urmașilor săi. În a doua jumătate a acestui secol are loc o nouă distrugere, poate legată de marile mișcări provocate de invazia hunilor.

V. Stratul de pământ gălbui de deasupra ruinelor clădirilor din secolul al IV-lea, aparține secolului al V-lea. Viața se restrînge, datorită împrejurărilor din ce în ce mai grele, pînă în vremea lui Anastasius, a cărui activitate este documentată și prin refacerile de la bazilică și de la care s-a păstrat, în sondajul din sectorul B, o monetă de bronz.

VI. Stratul de pământ gălbui este perforat de găurile făcute pentru așezarea chiupurilor. Acest ultim nivel de locuire, căruia îi aparțin și chiupurile, datează din timpul lui Justinian.

Deasupra acestor straturi de cultură se formează mai apoi așezarea din epoca feudală timpurie, de care urmează să ne ocupăm mai jos.

În sectorul C s-a ajuns la degajarea pe o suprafață largă a ruinelor din epoca romană și veche bizantină (sec. IV-VI). Astfel s-a degajat complet porțiunea respectivă din strada principală, care urcă în pantă lină dela poarta cea mare în spre interiorul cetății. Lărgimea ei era de circa 4 m. În marginea de vest a străzii principale, începînd dela poartă, se afla mai întii o clădire, sprijinită chiar pe zidul interior al porții, cu un zid legat cu pămînt, distrus aproape în întregime. Această clădire avea 4,30 m lărgime. Lungimea nu s-a putut stabili din cauză că zidurile au fost distruse din vechime. Mai spre interior se păstrează un rîd de pietre legate

Fig. 5. — Ulița basilicii.

cu mortar, situate direct pe stîncă. Ele reprezintă fie resturi dintr-un zid mai vechi, fie un indiciu de trotuar al străzii principale.

O a doua stradă, pe care o putem numi « ulița basilicii », mărginește basilica aflată în colțul de sud-vest al cetății, pe latura de nord-vest a acesteia (fig. 5). Pe cealaltă parte a acestei ulițe, peste drum de bazilică, se găsește o mare clădire. Lungimea acestei ulițe este de 32 m, iar lărgimea variază între 1,80 — 2,60 m, avînd lărgimea cea mai mare la punctul de întîlnire cu strada principală, către care coboară în pantă ușoară.

Clădirea, care ocupă latura de nord-vest a uliței basilicii, are lungimea de 26,50 m. În ceea ce privește lărgimea, aceasta este mai mare către vest și se reduce către strada principală. Clădirea se compune dintr-o cameră centrală cu laturile interioare de circa $6,70 \times 7,70$ m, construită din zid de piatră cu mortar și din două camere adăugate în sensul lungimii, una către est, spre strada principală, cealaltă către sud-vest, ambele construite din ziduri de piatră legate cu pămînt. Încăperea principală se lega către nord-vest cu alte camere aparținînd formei inițiale a edificiului, în timp ce camerele adăugate aparțin unei refaceri, care, după observațiile generale făcute pînă acum, a avut loc în cursul secolului al VI-lea e.n. Intrarea în camera principală se găsește pe latura de sud-est. În celelalte două camere nu s-au găsit intrări. Pînă la descoperirea restului clădirii, care se întinde în partea nesăpată încă, nu putem încerca să precizăm care a fost carac-

terul și destinația acestei clădiri. Deocamdată semnalăm că în interiorul camerei principale s-au găsit *in situ* resturile a trei chiupuri. Alte două chiupuri sfărîmate se găseau în camera din spre sud-vest. Din pămîntul roșiatic cu bucăți de țigle, cărămizi și chirpic ars, în care erau îngropate chiupurile, s-a descoperit, în lucrările din 1952, o frumoasă monetă de bronz din timpul lui Justinian.

Un plan asemănător porțiunii situate la vest de strada principală se poate postula și pentru partea aflată la est de aceasta. Pînă în momentul de față, semnalăm și în această parte o uliță care urcă în ușoară pantă din strada principală, lărgindu-se pe măsură ce se depărtează de aceasta. Lărgimea ei este cuprinsă între 1,20-1,90 m. Totuși nu există o simetrie între planurile celor două porțiuni, ci numai o dispoziție generală asemănătoare. Și această uliță trece printre două mari clădiri. Cea de pe latura de sud a uliței formează un complex care se întinde pînă la zidul de sud al cetății, iar spre vest, pînă la zidul porții, între aceste ziduri și clădirea interioară rezervîndu-se un coridor larg de 1,10 — 1,50 m. S-ar putea să fie vorba de două clădiri deosebite, dat fiind că a apărut un coridor strîmt de 0,60-0,80 m, între două ziduri paralele, ceea ce pare a reprezenta intervalul minim dintre două clădiri separate.

Într-una din aceste încăperi, cea din spre sud-est, s-au descoperit resturile a cinci chiupuri. Alte încăperi, dintre care unele de abia se bănuiesc din cauza distrugerilor suferite — în special o groapă descoperită în săpăturile din anul trecut a distrus multe urme din acest sector — se alătură celei amintite aici.

De cealaltă parte a uliței s-au găsit ruinele unei alte clădiri, împărțită în trei încăperi, care n-a fost încă degajată în întregime. Resturile unui chiup s-au descoperit în camera din spre strada principală.

Ceea ce caracterizează planul interior al cetății, cel puțin pentru epoca ei tîrzie (sec. IV-VI), este lipsa de simetrie, îngrămădirea construcțiilor, îngustimea străzilor. Fără îndoială, la aceasta a contribuit mai întîi spațiul restrîns, în al doilea rînd, dese distrugereri și refaceri în grabă, dar ele reflectă și condițiile social-economice ale epocii în care s-au ridicat.

Se remarcă, totuși, dimensiunile relativ mari ale construcțiilor. Aceasta se poate eventual explica prin caracterul oficial, mai ales militar al acestora, ceea ce stă în concordanță cu caracterul pregnant militar al cetății, începînd cu secolul al IV-lea.

Dintre descoperirile mărunte aparținînd perioadei romane și bizantine timpurii, merită să fie menționat mai întîi un fragment de stîlp miliar din piatră de gresie calcaroasă (fig. 6). Fragmentul are diametrul de 0,33 m și înălțimea de 0,81 m. El a fost găsit pe podeaua bordeiului nr. 144, în pămîntul de umplură al acestuia, amestecat cu mulți solzi și oase de pește. Este clar că acest fragment a fost refolosit în perioada feudală timpurie, deoarece el a fost cioplit la mijloc, spre a i se da o altă utilizare. Din inscripție se mai păstrează urmele unor litere destul de șterse, a căror descifrare este cu totul nesigură deocamdată. De aceea, prezentînd pentru moment numai un desen al monumentului, ne propunem să încercăm o reconstituire a textului după un studiu mai îndelungat.

Fragmentul nostru trebuie să fi fost ridicat de pe șoseaua care în vremea stăpînirii romane lega Atrubium de Dinogetia. În apropiere s-au găsit mai demult alți doi stâlpi miliari, la punctul numit Dosul Buceagului¹. Despre aceștia din urmă se știe că datează din timpul lui Marcu Aureliu, lucru ce nu se poate afirma cu privire la noul fragment descoperit în cursul săpăturilor noastre,

¹ C. Moisil, «Bul. Com. Mon. Ist.», 1910, v. 111, p. 141—143.

deoarece, nici scrisul, nici alte elemente interne nu ne oferă posibilitatea unei asemenea datări. El pare a data mai degrabă din vremea Severilor.

Printre alte descoperiri de caracter epigrafic, nu fără importanță, este aceea a unui fragment de tegulă cu stampila LEG. V..., care nu poate fi decît *legio V Macedonica*, găsit în lucrările de la vest de turnul 6. Apărînd pentru'prima dată în cuprinsul cetății de la Bisericiuța, fragmentul acesta este important nu atît

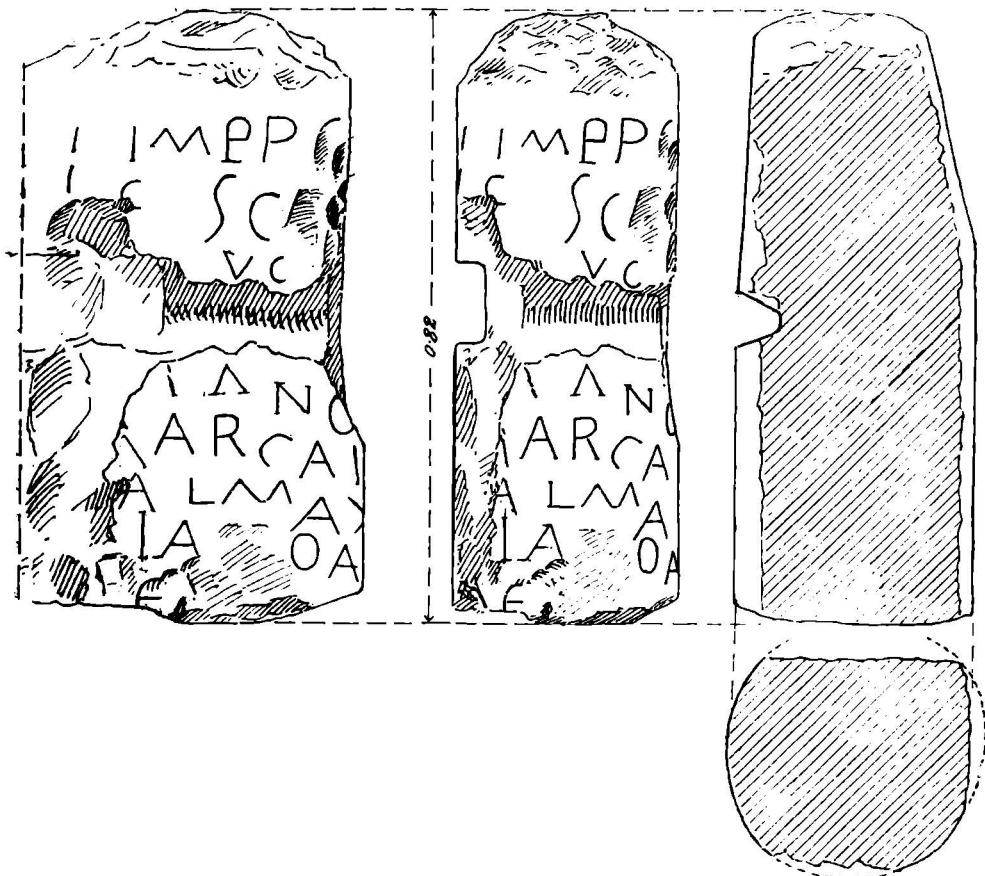

Fig. 6. — Fragment de stîlp miliar.

prin faptul că el documentează prezența unui detașament din această legiune, ceea ce era oarecum de la sine înțeles, de vreme ce această unitate, împreună cu trupe auxiliare, avea în pază sectorul Dunării de jos, cît prin acela că ne dovedește existența unui *castellum* încă înainte de deplasarea acestei unități în Dacia. Este de așteptat, deci, ca urme mai numeroase din secolul II-lea să se descopere în cursul săpăturilor viitoare.

O cărămidă cu stampilă, purtînd numele împăratului Anastasius (fig. 7), a fost găsită în sectorul C, în regiunea bazilicii, iar în cuprinsul clădirii aflate pe latura de nord a uliței bazilicii, s-a descoperit un fragment dintr-un frumos capitel ionic, de marmură.

Trebuie semnalat din nou că zidurile clădirilor din epoca stăpînirii romane au fost în numeroase locuri distruse de gropile de bordeie sau de gropile de bucate aparținînd straturilor următoare. Din această cauză și materialele arheologice

Fig. 7. — Cărămidă cu stampila împăratului Anastasius.

sînt de multe ori amestecate. În unele cazuri fundul bordeielor feudale se află sub nivelul dărîmăturilor mai vechi.

În ceea ce privește stratul feudal timpuriu, o prezentare cronologică a sa este îngreuiată încă de unele incertitudini, mai ales că, numai în două sectoare și anume, în sectorul *C* și parțial în sectorul *A* s-au epuizat depunerile aparținînd locuirii

din epoca feudalismului timpuriu. De aceea, prezentarea în ordine normală a diferitelor nivele poate să mai sufere modificări în viitor.

În total s-a stabilit existența a patru nivele, dintre care, trei caracterizate prin bordeie semi-îngropate în pămînt și unul prin locuințe de suprafață.

În ordinea vechimii, *nivelul I* (fost IV), atît în privința modului de construcție, cît și prin conținut, se deosebește foarte puțin de *nivelul II* (fost III). Acestea nu reprezintă decît două faze ale aceleași etape de locuire. Din cauza construcțiilor ulterioare, care le-au deranjat, rămășițele acestei etape se și găsesc foarte greu și, în general,

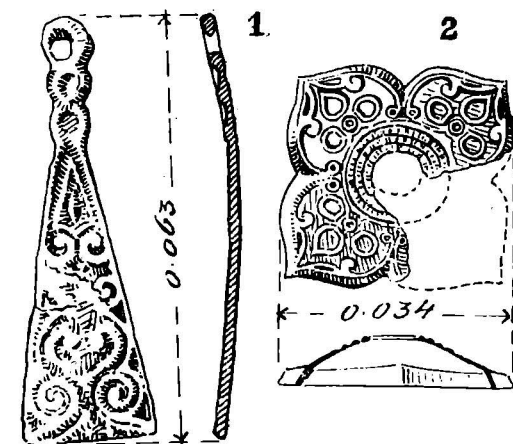

Fig. 8. — 1. Pandativ de bronz. 2. Aplică de bronz.

rău păstrate. Au apărut astfel în sectorul *C* un cuptor de pietre afumate pe un rest de podea de lut, o vatră deschisă, alcătuită numai din două pietre mari, așezate în unghi drept, sub locuința nr. 128, imediat deasupra stratului de dărîmături romano-bizantine, la circa 2 m adîncime. În sectorul *A*, acest nivel s-a putut observa mai bine la bordeiele nr. 4 și 8. În pămîntul de umplutură al acestuia au apărut resturile unui cuptor, precum și un pandativ de bronz (fig. 8,1), o mărgea de sticlă albastră, mare cît o fusaiolă, cu linii de culoare roșie și albă și o monetă din vremea împăratului bizantin Vasile al II-lea.

Ceramica acestui nivel se caracterizează prin ornamente în linii orizontale, având uneori împunsături sub formă de gropițe pe umărul vasului și nu se deosebește esențial de aceea a nivelului II.

Greutăți de plasă tăiate din bucăți de cărămidă, una chiar din fundul unei amfore romane, două fusaiole, un fragment de brățară de sticlă albastră, plată, în secțiune și cu decor spiralic cu galben, prășele de cuțit din corn, oase de bovine, porci și păsări, oase și solzi de pește, toate acestea constituie o parte din inventarul acestui nivel comun cu acela al nivelelor următoare.

Nivelul II este mai bogat în resturi arheologice. Intre unele apar nelipsite greutatea de plasă, tăiate din cărămizi mai vechi, printre care două în formă de suveică tip foarte frecvent la Garvăn — au fost descoperite sub podeaua bordeiului nr. 140. Ca număr, fusaiolele de ardezie (piatră de Ovruci) dețin primul loc. Numai una de formă bitronconică este făcută din lut.

Ceramica aparținând acestui nivel cuprinde oale de tip slav de o calitate destul de bună, ca formă, pastă și ardere. Decorația acestor vase constă mai ales din linii fine, orizontale, sau din șiruri de adâncituri mici triunghiulare sau dreptunghiulare, executate cu roțița dințată. Apar de obicei pe umărul vasului și linii în val, iar altele șiruri de gropițe oblice, executate cu un vîrf ascuțit. Pe unele funduri găsim mărci de diferite forme. Astfel, pe fundul unui fragment împodobit cu impresiuni în formă de dinți înalți și subțiri, apare ca marcă o roată în relief ușor. Un fragment de strachină cu smalț, decorat, pe partea interioară, cu ornamente în formă de lujeri stilizați, pictați în culoare albă pe fondul galben-castaniu, s-a găsit în umplutura bordeiului nr. 141.

Ca obiecte de podoabă, se întîlnesc diferite fragmente de brățări de sticlă albastră, în secțiune circulară, plate sau pătrate. Un fragment este de culoare roz, iar altul ornamentat cu cerculețe de culoare galbenă. La acestea se adaugă două mărgele de sticlă albastră, una fiind decorată cu o linie roșie în spirală. O aplică fragmentară de bronz, decorată în tehnica «au repoussé» pare de proveniență bizantină (fig. 8, 2).

Și în acest nivel locul prim îl ocupă oasele și solzii de pește iar în al doilea rînd se plasează oasele de animale mari.

În sectorul *A* s-a degajat interiorul bordeiului nr. 12 *a*, ale cărui urme fuseseră recunoscute încă din 1950, așezat între bordeile nr. 12 și nr. 16, ocupînd o suprafață de $3,60 \times 3,25 \times 3,50$ m. În colțul său de sud-vest se afla vatra de foc. Pe podea s-a găsit lemnărie arsă, în treaga groapă fiind plină cu un strat de pămînt galben-făinos. Deși prin aceste amănunte bordeiul se apropie de tipul celor caracteristice nivelului III, totuși unele particularități ne îndeamnă să-l clasăm în nivelul II. Menționăm în această privință în primul rînd, inventarul foarte sărac, compus numai din fragmente ceramice de tehnică mai bună decît cele din nivelul III, apoi faptul că el se găsește prea aproape de bordeiul nr. 12; în sfîrșit, deși aceasta nu este absolut concludent, adîncimea ceva mai mare (1,60—1,80 m) față de cele din nivelul III (nr. 12 și 19), care se află la circa 1,50 m adîncime. Nu avem însă niciun element de datare mai precisă și nu vom putea trage o concluzie definitivă decît în momentul cînd ceramica — singurul element care ne-ar putea ajuta în acest caz — va fi bine studiată și datată.

Imediat la nord-nord-est de bordeiul nr. 6 s-au descoperit părți dintr-un alt bordei (nr. 5 *a*). Din acest nou bordei nu se mai păstrează decît resturile unei grinzi arse, pe latura de est, și urme ale laturii de sud. În interior nu s-au găsit urme de vatră de foc. S-au găsit în schimb în exterior, în imediata apropiere a laturii de sud-est, resturile unei vetre de lut galben, lipite de pietrele afumate ale unui cuptor.

Din cuprinsul acestui bordei s-au recoltat câteva cioburi ceramice de tipul celor găsite în bordeiul prezentat mai sus.

Nivelul II a fost identificat și în alte sectoare. Astfel, în sectorul *B*, în imediata apropiere a sondajului amintit mai sus, s-a descoperit groapa unui bordei nears. Pe baza unei monete de bronz din timpul împăratului Mihail al IV-lea Paflagonianul, aflată în pământul de umplură al gropii, deducem că bordeiul a fost părăsit înaintea domniei acestui împărat. Tot astfel, în porțiunea săpată la vest de turnul nr. 6, urmele nivelului II se prezintă sub forma a două podele de lut bine bătute.

Nivelul III (fost II). În acest nivel, noi am încadrat și continuăm să încadrăm (până la noi observații) acea categorie de bordeie care se caracterizează prin stratul puternic de arsură, de sub care se scot de regulă numeroase vase ce s-au păstrat *in situ*, majoritatea formând o specie inferioară, lucrată stângaci, fără mărci de olar și printr-un mare număr de amfore cu toate supraînălțate. Este adevărat că din punct de vedere cronologic, nu am ajuns la un consens, în sensul că unii membrii ai colectivului susțin că acest tip de bordei reprezintă ultimul nivel de viață, în timp ce alții rămân la părerea că acest ultim nivel este reprezentat de locuințele de suprafață, adică de ceea ce noi vom încadra aici în nivelul IV.

În câteva din aceste bordeie s-au găsit și monete datînd, în general, din timpul împărătesei Theodora, ceea ce ar însemna că ele nu pot fi mai vechi. Pe de altă parte, monetele din vremea Comnenilor apar numai în nivelul de la suprafață, indicînd că acest nivel ar fi cel mai recent. S-a observat că de multe ori groapa bordeielor incendiate își face apariția aproape imediat sub solul vegetal actual. Situația poate fi explicată numai în sensul că ar putea exista două nivele diferite de bordeie arse, unele mai vechi, altele mai noi. Cele dintii au fost incendiate în a doua jumătate a secolului al XI-lea. Cele de al doilea reprezintă ultimul nivel de locuire, fiind incendiate și părăsite definitiv, probabil către sfîrșitul secolului al XII-lea. e. n.

În orice caz, nivelul prezentat de noi provizoriu sub numele de nivelul III, este cel mai bine cunoscut în ceea ce privește conținutul său. În săpăturile din 1953, s-au completat planurile unei asemenea bordeie, în urma suprimării malurilor rămase din campaniile precedente, în sectoarele *A*, *C* și *D*, și s-au descoperit altele noi în porțiunile deschise în *B*, *D* și în sondajul de la vest de turnul nr. 6.

În suprafața *B* s-au descoperit două bordeie aparținînd acestui nivel. Primul a fost descoperit lîngă zidul de nord al bisericiței cimitirului (nr. 40 *a*). Pe podeaua acestuia s-au găsit, grupate în două grămăjoare, aproximativ o sută monete de bronz, toate din timpul împărătesei Theodora. O parte din ele s-au pulverizat, fiind deteriorate în timpul incendiului care a distrus bordeiul. În interiorul aceluiași bordei s-au găsit fragmente ceramice, oase de animale (între care predomină bovinele), boabe de cereale carbonizate, precum și mai multe bucățele de pînză subțire de in și de pînză mai groasă, de sac.

Un al doilea bordei de același tip a apărut către capătul de vest al suprafeței *B*, în apropierea sondajului amintit mai sus (nr. 94 *a*). Nu s-a golit decît circa o treime din groapa acestuia, descoperindu-se două amfore piriforme, cu toatele supraînălțate. Trebuie menționat, în vederea judecării situației stratigrafice, că peste groapa bordeiului se afla o suprafață de piatră, care stă de obicei la baza nivelului următor de locuire, ceea ce constituie un sprijin pentru ipoteza că așa zisul « nivel al pietrelor » este mai nou.

În sectorul *A*, degajîndu-se complet bordeiul nr. 19, în pământul ars al acestuia, s-au găsit două monete din timpul împărătesei Theodora, una pe o grindă arsă căzută în interiorul bordeiului, celalaltă pe o grindă a laturii de sud-est. Aceasta din

urmă ar putea proveni și din pereții gropii în care s-a săpat bordeiul. Dimensiunile acestui bordei erau de $3,60 \times 3,60$ m.

În sectorul *D*, din pământul ars care umplea groapa bordeiului nr. 144, incomplet explorată în campania precedentă, s-a mai scos un opaiț de lut, cu partea superioară ușor bombată și două urechiușe găurite, pentru a se suspena printr-o sfoară. (fig 12,9).

Printre observațiile deosebite din cursul săpăturilor, menționăm că multe din cuptoarele descoperite conțineau, printre pietrele care alcătuiau bolta lor, cite o piatră de formă circulară, de obicei o piatră de rîșniță. S-a emis ipoteza că această servea la astuparea unei deschideri ce exista în bolta cuptorului, pentru tiraj, după ce cuptorul era suficient de încins, pentru a menține astfel căldura.

Urmele unui bordei distrus prin incendiu s-au găsit în partea de vest a suprafeței noi săpate anul acesta (nr. 165). Groapa lui ocupa o suprafață de $4,30 \times 3,50$ m. Cuptorul aflat în colțul de nord-vest are $1,05 \times 0,85$ m. Printre pietrele care formau bolta cuptorului, au apărut două jumătăți de pietre de rîșniță din șist local. Numeroase birne și scînduri carbonizate zăceau pe podea. Tot acolo au apărut resturi de împletituri de papură, probabil din rogojini care erau întinse pe jos. Ținînd seama de faptul că pe mijlocul podelei se afla o serie de bucăți de birne care despart groapa bordeiului în două părți, n-ar fi exclus ca aceasta să fi avut două despărțituri (fig. 9). În ceea ce privește inventarul, acesta este destul de sărac: două amfore cu toarte suprainălțate sfărîmate lângă cuptor, alte cioburi răspindite în stratul de arsură. Pe unele apar diferite semne și litere șgîriate *CA*, *H*, *AMO*. Mai menționăm un clopoțel de bronz cu diametrul gurii de 0,051 m și înălțimea de 0,06 m, un cîrlig de fier cu două brațe, resturile garniturii de fier a unei căldări de lemn, de altfel extrem de oxidate.

Aceluiași nivel îi aparțin resturile descoperite în secțiunea deschisă la vest de turnul nr. 6, făcînd parte din bordeiul nr. 37, care fusese incomplet săpat în anul 1942. S-au descoperit în acest loc (fig. 10) patru vase-borcan de tip slav, un ulcior și un opaiț, care, alături de descoperirile anterioare, ne permit să afirmăm că acest bordei conținea un inventar bogat și foarte interesant. Pereții groapei bordeiului erau căptușiți cu scînduri de stejar prinse la colțuri cu cite doi pari. În colțul de nord-vest se afla cuptorul. În acest loc peretele nu era căptușit cu scînduri.

Ținînd seama de unele observații făcute în anii trecuți, ca și de faptul că aici s-a găsit o cantitate însemnată de sauriș, care era folosit în pasta ceramicii locale, n-ar fi exclus ca în acest bordei să fi lucrat un olar, așa cum nu este exclus ca și unele din cuptoarele descoperite în interiorul bordeielor să fi servit și la arderea oalelor — ceea ce ar explica și prezența acestora în unele cuptoare, precum și arderea insuficientă, ceea ce constituie una din caracteristicile olăriei de factură locală, care intră într-un mare procent în inventarul bordeielor din nivelul III.

În mijlocul bordeiului exista o groapă. Golindu-se conținutul acesteia, s-au găsit cioburi de vase de tip slav, printre care unele nearse, arșice de oaie și toarta unui ulcior smălțuit, care fusese descoperit în 1951 în bordei. Aceasta ne face să tragem concluzia că groapa aparține chiar bordeiului, cu alte cuvinte că ea nu este nici mai veche, nici mai nouă decît bordeiul însuși.

Puțin mai la nord de bordeiul acesta, într-o situație stratigrafică analoagă, adică imediat sub solul vegetal actual, a apărut pământul cenușiu-făinos, caracteristic bordeielor nivelului de care ne ocupăm (fig 11). La adîncimea de 0,75 m, s-a ajuns la podeaua unui alt bordei (nr. 37 *a*), din care s-a degajat foarte puțin din latura de est. Aceasta măsoară 3,40 m. Ceea ce este deosebit de important pentru com-

Fig. 9. — Bordeiul nr. 165.

Fig. 10. — O parte din inventarul bordeiului nr. 37.

pletarea observațiilor asupra tehnicii construcției, este faptul că latura de est — și observația rămîne să fie controlată cu ocazia degajării întregii gropi a bordeiului — prezintă, cel puțin la bază, două rînduri de lemnărie. Se pare deci că aici s-a consolidat mai întîi peretele gropii cu un parapet de birne, apoi s-a bătut un parapet de scînduri paralel cu cel dintîi, iar spațiul dintre ele s-a umplut cu pămînt. Acest sistem nu era general, deoarece, de exemplu, pe latura de sud a acestei încăperi, unde exista un zid de piatră mai vechi, s-a utilizat un singur parapet, cel interior. În incendiul care a distrus acest bordei, peretele interior de lemn a ars. Cel exterior, în schimb,

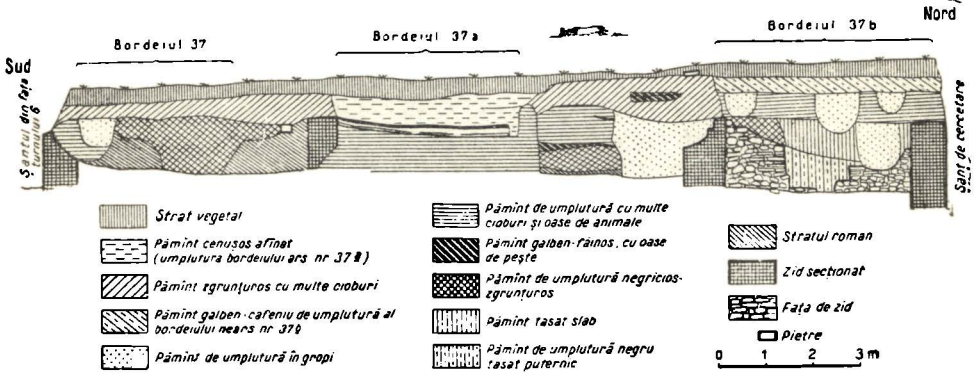

Fig. 11. — Profilul malului din dreptul turnului nr. 6.

fiind izolat prin stratul de pămînt, a putrezit încetul cu încetul, găsindu-se în multe cazuri numai urmele de birne imprimare în pereții de pămînt.

Sistemul semnalat aici se întrebuișea acolo unde pămîntul era slab și necesita precauțiuni mai mari. El denotă totuși o perfectă stăpînire a tehnicii construcțiilor în lemn și o îndelungată experiență.

Nivelul IV. Cu rezervele prezentate mai sus, noi continuăm a înfățișa nivelul de locuire aflat cel mai la suprafață ca nivelul ultim de locuire de la Dinogetia. Unele resturi cu totul izolate — cum sînt de pildă lulelele turcești care apar ici-colo — arată trecerea și așezarea izolată a unor elemente și în vremurile ceva mai apropiate de noi. Ele nu apar însă în stratul bine definite. În nivelul IV, noi cuprindem acele urme de locuire care, deși au mari goluri din cauză că se află prea la suprafață, se pot lega totuși între ele și care apar caracterizate printr-un nivel de pietre și chiar fragmente de podele de locuințe. Este drept că în unele locuri acest nivel lipsește și că se întîlnesc cazuri cînd bordeiele atribuite de noi nivelului III apar săpate dela baza solului vegetal. Aceasta dă impresia că bordeiele respective reprezintă nivelul cel mai nou. Așa s-ar explica și puținele urme *in situ* ale nivelului denumit de noi IV, care a fost în mare parte distrus prin gropile nivelului III.

Am arătat mai sus motivele pentru care nu putem decide în mod definitiv, pînă la noi observații, care este raportul cronologic dintre cele două nivele.

Urme ale acestui nivel s-au prins mai mult în suprafața *D*. Astfel, la capătul de sud al șanțurilor D_1 — D_2 , la adîncimea de numai 0,25 m, a apărut o vatră, păstrată aproape în întregime, pe care n-am găsit altceva decît cenușă.

În porțiunea nou deschisă în 1953, apare aproape peste tot, la o adîncime de 5 cm, un strat de pietre. În partea de est a suprafeței *D*, sub pămîntul vegetal, s-a descoperit o podea de locuință, la adîncimea de numai 30 cm, cu vatră de pietre

și cenușă (nr. 36, a). Pe podea se aflau trei oale fără toartă și un mic vas în formă de strachină, cu pereții puțin înalți și oblici — toate sub stratul de piatră (fig. 12, 1—4). Una dintre cele trei oale este ornamentată cu linii orizontale incizate larg, deosebindu-se de exemplarele cunoscute pînă acum (fig. 12, 1). Ceea ce trebuie observat în plus la această locuință de suprafață, este un strat subțire din piatră,

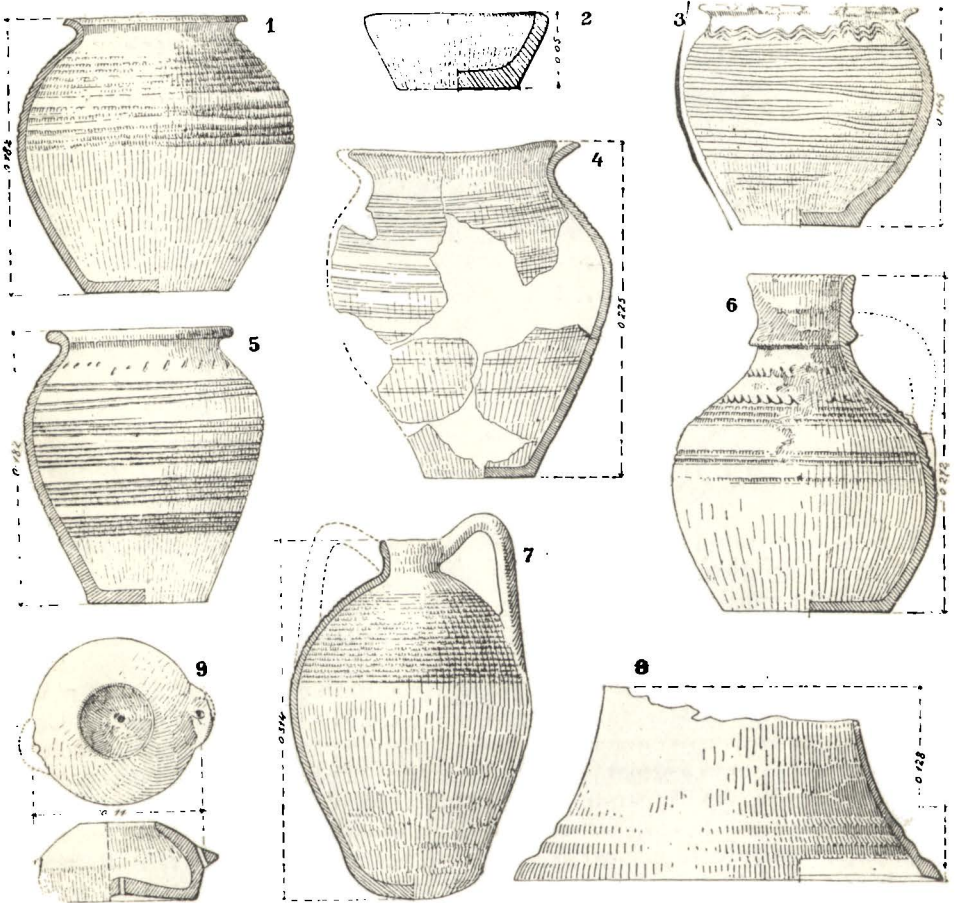

Fig. 12. — Obiecte din ultimele două nivele de locuire feudale timpurie.

cioburi, oase și alte resturi mărunte, care alcătuiește un fel de cărare. Acest strat subțire acoperă în parte locuința de suprafață nr. 36 a.

În partea de nord a suprafeței, în șanțul D_{13} , s-a găsit, la adâncimea de 50 cm, o oală cu buza resfrîntă, ornamentată cu benzi de linii orizontale de cîte 3, 4 și 5 linii paralele (fig. 12, 5). Ea aparține unui tip descoperit și în alte locuri din săpăturile de la Biseriçuța, în condiții stratigrafice similare.

Tot acolo a apărut o daltă de fier și o cruce mică de piatră verde, prevăzută cu o gaură pentru suspendare.

Aceluiași strat îi atribuim și un clopot fragmentar de bronz (fig. 12, 8), cu diametrul de 0,29 m, găsit la adâncimea de 0,30 m, la o depărtare de 10—12 m de ruinele biseriței, ce s-au desvelit în 1950. Clopotul a aparținut, desigur, biseriței. În clopot se afla înfundată o amforă mică, păstrind o singură toartă (fig. 12, 7), iar alături un ulcior cu toarta ruptă din vechime (fig. 12, 6).

După toate datele culese pînă acum, acest nivel aparține secolelor XI—XII. În afară de monete aparținând epocii comnenilor (Alexios și Ioan Comnenul), găsite exclusiv în nivelul cel mai de sus, în partea de nord a suprafeței *D*, la numai 0,20 m adâncime, s-a găsit un medalion bizantin de bronz, pe aversul căruia se află un bust în relief, purtînd în dreapta sceptrul (fig. 13). El datează din secolul al XI-lea e. n. și reprezintă, se pare, pe arhanghelul Mihail¹.

Numeroase greutateți de plasă, fusaiole de ardezie, un pinten (?) fragmentar de bronz, mîner de cuțit din corn, ceramică, fragmente de brățări de sticlă, o bucată dintr-un ou de lut ars smălțuit, completează inventarul acestui nivel.

Fig. 13. — Medalion bizantin de bronz (sec. XI).

II. SONDAJUL DE LA NOVIDUNUM

Pe malul drept al Dunării, la circa 2 km est de comuna *Isaccea*, raionul Tulcea, în punctul numit *Eski Kale*, se află ruinele vechii cetăți romane *Noviodunum*. Deasupra acestora, a existat în epoca feudală timpurie o așezare, ale cărei urme se recunosc pînă astăzi, la suprafața terenului.

În planul de lucru al șantierului *Dinogetia* s-a prevăzut pentru campania de săpături arheologice din anul 1953, efectuarea unui sondaj în așezarea amintită. În acest scop s-a ales o porțiune de teren în partea de vest a cetății romane, unde depunerile feudale par mai bogate în urme de cultură materială. S-au trasat două șanțuri lungi de circa 15—20 cm și largi de 2 m fiecare, ambele perpendiculare pe latura de vest a cetății (șanțul I și șanțul II). Prin săparea celor două șanțuri s-a urmărit culegerea de observații și materiale care să ne ajute la cunoașterea felului de viață al comunității omenești ce a locuit așezarea feudală timpurie. S-a constatat că stratul de cultură materială feudală are grosimea de circa 2 m și că se compune din patru nivele de locuire, care se disting în profilul celor două șanțuri (fig. 15). Toate aceste nivele de locuire arată o continuitate de viață, care rezultă în primul rînd, din uniformitatea resturilor de cultură materială. Există totuși anumite deosebiri specifice fiecărui nivel în parte. În ceea ce urmează vom prezenta pe scurt și în ordine cronologică aceste patru nivele, cu precizarea caracterelor proprii fiecăruia din ele.

Nivelul I feudal zace peste stratul romano-bizantin și se caracterizează printr-un sol de culoare cenușie închisă, în care se află bucățele de cărbune și dungi de cenușă. Într-un punct al Șanțului II la baza acestui nivel, s-au dezvelit două pietre mari, alăturate, înnegrite de fum și de arsură. Ele alcătuiau împreună un cuptor primitiv (cotlon), de tipul celor mai vechi cotloane întîlnite în așezarea feudală de la *Garvăn*.

Nivelul II este reprezentat printr-un strat de pămînt de culoare cenușie, mai sfărîmicios decît solul nivelului inferior (nivelul I). El conține mai multă cenușă oase și solzi de pește. În șanțul II, la baza acestui nivel, s-a descoperit o vatră de foc și o groapă de dimensiuni mari.

¹) Cf. G. Schlumberger, *Sigillographie de l'empire byzantin*, Paris, 1884, p. 309—310, nr. 2 p. 5.12, nr. 1; p. 551, nr. 3; p. 636, 649, nr. 1; p. 668, nr. 1.

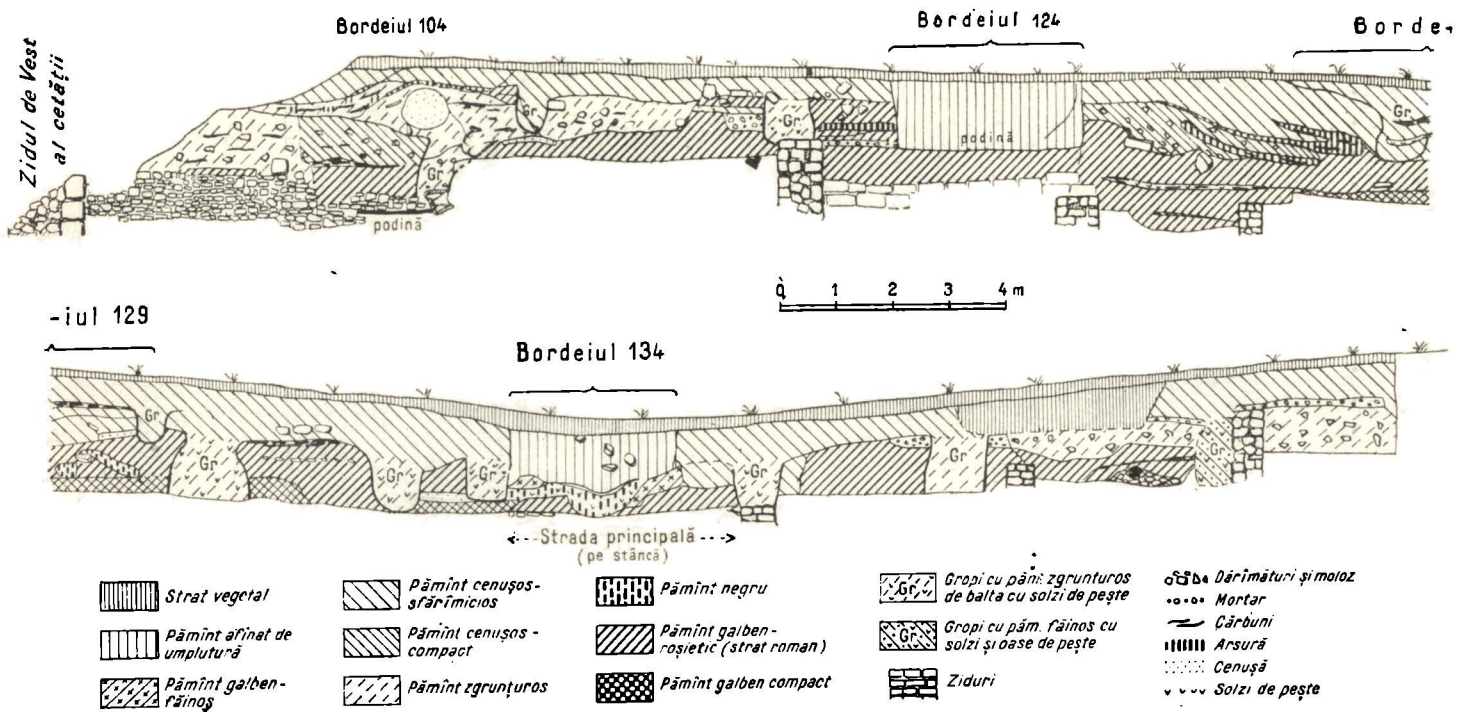

Fig. 14. — Profilul malului de nord-vest al sectorului C.

Nivelul III a deranjat și distrus parțial urmele de viețuire aparținând nivelului II. Din această vreme avem documentată groapa unui bordei, în colțul căreia s-au păstrat câteva pietre din cuptorul acestuia.

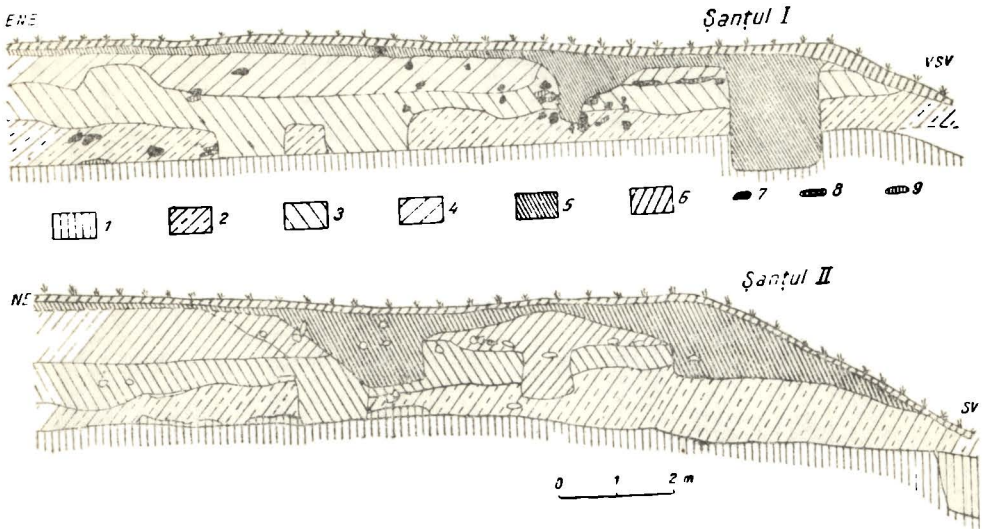

Fig. 15. — Noviodunum: Profilul șanțurilor Ș I și Ș II.

1. Teren nesăpat; 2. Nivelul I feudal timpuriu (sol cenușiu-roșcat, compact); 3. Nivelul II feudal timpuriu (sol cenușiu grăunțos, cu multă cenușă); 4. Nivelul III feudal timpuriu (sol negru, bogat în cenușă); 5. Nivelul IV feudal timpuriu (sol de culoare cenușie închisă, compact); 6. Sol arabii; 7. Pietre; 8. Bărne; 9. Cărămidă,

Nivelul IV se caracterizează printr-un pământ cenușos afinat, în care se găsesc numeroase resturi de cultură materială și în deosebi fragmente ceramice. La suprafața solului, aceste resturi de cultură materială, aparținând așezării feudale mai vechi se amestecă cu urmele de viețuire din timpul stăpînirii turcești, ce se prelungesc pînă în secolul al XIX-lea.

Locuințele din așezarea feudală de la Noviodunum-Isaccea se aseamănă cu cele de la Dinogetia-Garvân. Ele erau de două feluri: bordeie și locuințe de suprafață. În șanțul I, la o adîncime de 0,65 m, a fost prinsă o parte din marginea unei locuințe de suprafață, construită din pari și scînduri de brad, așezate peste grinzi de stejar.

În șanțul II s-a găsit, în parte, groapa unui bordei, ale cărui dimensiuni par să fi fost mai mari decît ale celor mai multe bordeie de la Garvân. În colțul de nord al bordeiului se află cuptorul construit din pietre, asemănător cuptoarelor întîlnite în alte așezări feudale contemporane.

În interiorul și în afara locuințelor se aflau gropi pentru păstrarea cerealelor și a peștelui. Ele au fost umplute ulterior cu tot felul de resturi, printre care locul de frunte îl dețin solzii și oasele de pește, oase de animale și păsări, împreună cu diferite fragmente ceramice. Gropile au forma cilindrică sau tronconică, cu diametrul și adîncimea de circa 1 m. Una dintre ele păstra încă urme de lutuală pe pereți.

Nu lipsesc nici vetrele de lut cu marginea înaltă de 10–15 cm. din care s-au găsit unele fragmente¹.

¹) Vezi, pentru astfel de vetre: Archeologickérozhledy, Praga, 1954, VI, 1, p. 58 și 132, fig. 24-

Uneltele de lucru se aseamănă, la rîndul lor, foarte mult cu cele folosite de locuitorii așezării feudale timpurii de la Bisericuța-Garvăn. Pentru pescuit se întrebuițau greutăți în formă de suveică etc., tăiate din cărămizi romane (fig. 16, 11, 12, 14). Cîteodată aceste greutăți erau din piatră. S-a găsit, de asemenea, un cîrlig mare de

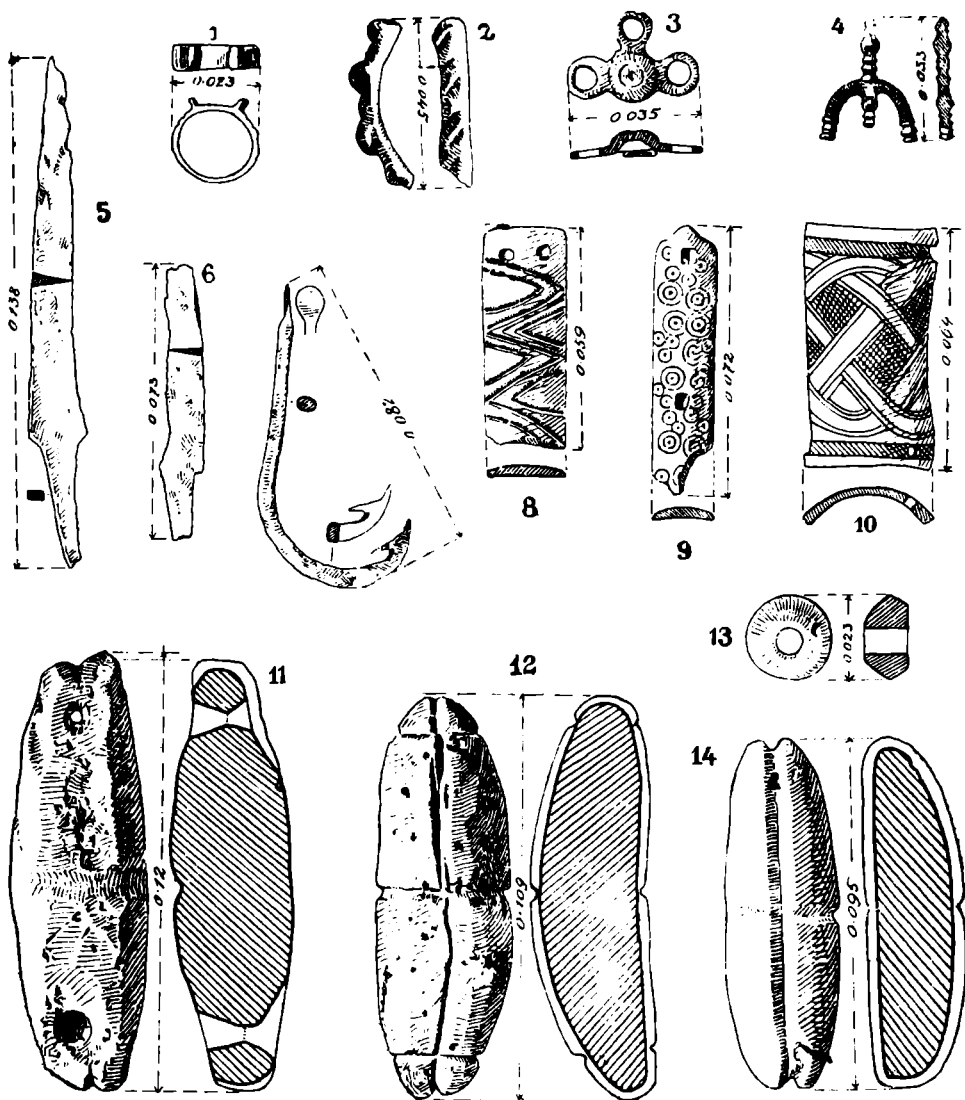

Fig. 16. — Noviodunum: Unelte și podoabe feudale.

undiță, din bronz (fig. 16, 7). Pentru tăiatul peștelui și pentru diferite trebuințe zilnice se foloseau cuțitele de fier, de diferite mărimi (fig. 16, 5, 6). S-au mai găsit, după aceea, un clește și cîteva piroane de fier. Cuțitele erau introduse în mînere retezate din coarne de animale, uneori împodobite cu incizuni executate cu multă mă-

Fig. 17. — Noviodunum: Ceramică feudală.

iestrie (fig. 16, 8-10). Pentru tors, ori poate și pentru pescuit, se lucrau fusaiole din lut ars sau din piatră locală (fig. 16, 13). În așezarea feudală de la Noviodunum nu s-a găsit deocamdată nici o fusaiolă din piatră roșie de Ovruci. Pentru mersul pe gheață se făcea uz de patine din oase de cal.

Ceramica feudală de la Noviodunum-Isaccea se împarte în trei grupe mari: 1. ceramică de tip slav; 2. ceramică cu smalt și 3) amfore feudale. Deși toată ceramica descoperită pînă acum a fost aflată în stare fragmentară, totuși ea poate fi reconstruită grafic în ceea ce privește forma și decorul (fig. 17).

Cele mai numeroase sînt fragmentele de oale fără toartă, de diferite mărimi, lucrate la roată dintr-o pastă relativ bună și împodobite în majoritatea cazurilor cu linii orizontale. Decorul cu rotița dințată sau cu linii în val se întâlnește mai rar. Gura oalelor, de obicei largă, este mărginită de o buză resfrîntă în afară. Cîteva funduri de oale poartă pe fața exterioară diferite mărci de olar, în relief (fig. 17, 11, 12). Deosebită ca formă este o cană fragmentară, lucrată din pastă poroasă de culoare galben-roșiatică, împodobită pe umăr cu linii în val, iar pe fund cu un mare semn cruciform în relief (fig. 17, 3).

Un vas mai puțin răspîndit decît oala era castronul de lut cu pereții oblici și înalți, avînd buza ușor arcuită spre interior. Un fragment mai mare dintr-un astfel de vas, cu o siluetă elegantă, are întreaga față exterioară împodobită cu dungi fine orizontale (fig. 17, 10).

Mai numeroase decît fragmentele de castroane sînt cele de opaițe, dintre care unul a putut fi reîntregit (fig. 17, 8). Ele aveau forma unor castronașe, cu peretele scund și oblic sau arcuit spre interior. De obicei, într-un punct al marginii se afla o mică ieșitură în afară, pentru fixarea feștilor. La aceste categorii de vase ceramice se adaugă un gît de ulcior și un fragment de căldare din lut.

În afară de ceramica de tip slav, asemănătoare cu cea de la Dinogetia-Garvăn, în ultimul nivel al celor două șanțuri executate la Isaccea, au fost scoase la iveală fragmente de vase apropiate ca formă și decor cu cele descoperite în anii 1948—1949 la Zimnicea. Faptul dovedește că este vorba de o ceramică mai tîrzie decît cea a secolului al XI-lea, putînd merge chiar pînă în secolul al XIV-lea e. n.

Ceramica cu smalt s-a găsit de asemenea numai în stare fragmentară, dar în cantitate mult mai redusă decît ceramica de tip slav. Mai numeroase sînt fragmentele cu smalt verde măsliniu. Fragmentele cu sgraffito sînt cele mai puține. Restul ceramicii cu smalt este mai variat în ceea ce privește coloritul decît aceeași ceramică din așezarea feudală timpurie de la Dinogetia-Garvăn. Acest lucru se datorește faptului că ceramica bizantină cu smalt dela Noviodunum se întinde pe o perioadă de timp mai mare decît cea de la Dinogetia, ajungînd pînă în secolele XIII-XIV e. n. Formele cele mai obișnuite pentru această categorie ceramică par să fi fost ulciorul de mărime mijlocie și mică, smălțuit pe din afară și strachina sau farfuria smălțuite pe fața interioară (fig. 17, 7).

Amforele feudale sînt reprezentate printr-un număr și mai mic de fragmente, decît ceramica bizantină. Pînă acum s-au întîlnit fragmente ce îngăduie reconstituirea a două categorii de astfel de vase, ambele cunoscute la Dinogetia, și anume, amfore cu toartele supraînălțate și amfore scurte și groase, avînd toartele mici și fundul rotund. Pe două fragmente aparținînd ultimei categorii de amfore, se află zgîriat cîte un semn; pe un al treilea, un cuvînt în limba slavă veche (fig. 18).

Podoabele cele mai obișnuite erau brățărilor de sticlă. Printre numeroasele fragmente de astfel de obiecte de podoabă există unele tipuri care n-au fost întîlnite deloc în așezarea feudală de la Dinogetia-Garvăn (fig. 16, 2). Inafară de acestea s-au mai descoperit cîteva mărgelile de sticlă colorată, un inel (fig. 16, 1) și două

mici obiecte de podoabă din bronz (fig. 16, 3—4). Una dintre acestea (fig. 16, 3) este, foarte probabil, o piesă de decor (aplică), pentru harnașament¹.

Ca și la Garvăn, în așezarea feudală timpurie de la Noviodunum-Isaccea s-au găsit numeroase oase de animale și anume, de bovine, porci, oi și capre. În deosebi pământul de umplutură al gropilor este amestecat, așa cum s-a amintit, cu tot felul de resturi de acest fel. Ele ne arată că pescuitul și creșterea vitelor dețineau un rol

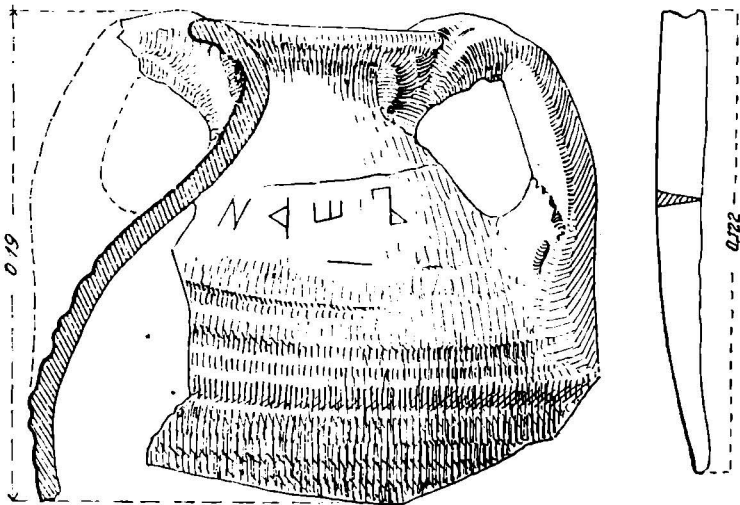

Fig. 18. — Noviodunum: Fragment de amforă cu inscripția slavă.

de frunte în viața comunității feudale de la Isaccea. O altă ocupație de seamă a locuitorilor aceleiași așezări trebuie să fi fost agricultura. Acest lucru e de presupus pe baza resturilor de boabe de grâu și de mei aflate în săpătură.

În ceea ce privește stratul roman, care a fost atins în câteva puncte ale săpăturii celor două șanțuri, descoperirea cea mai importantă o constituie o cărămidă cu stam-pila flotei romane pe Dunăre: *CL (assis) FL (avia) M (oesica)*² (fig. 19).

Una dintre problemele principale care se pun în legătură cu descoperirile feudale timpurii de la Isaccea, este aceea a cronologiei acestor resturi arheologice. Ele se pot data în bună parte cu ajutorul monedelor aflate în cursul săpăturilor.

În afară de câteva exemplare din secolele II—IV și de altul din vremea lui Justinian (anii 547—548), aceste monete sînt toate de proveniență bizantină și se repar-tizează astfel:

- una din timpul lui Ioan Tzimisces (969—976)
- patru » » » Vasile al II-lea și Constantin al VIII-lea (976 — 1025)
- una » » » Constantin al VIII-lea (1025—1028)
- una » » » Mihail al IV-lea Paflogonianul (1034—1041)
- două » » » împărătesei Theodora (1055—1056)
- două » » » Const. al X Ducas (1059—1067)

¹ Cf. N. Fetsch, Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn. Tafelband, Archaeologia Hungarica, XXI, Budapest, 1937, pl. XXIII, 1—7; XXV, 1—3.

² Cf. V. Pîrvan, « Analele Academiei Romîne », Seria 11, Memoriile Secției Istorice, 1913, v. XXXV, p. 506—508.

- una din timpul lui Roman al IV-lea Diogene (1067—1071)
- una » » » Mihail al VII-lea Ducas (1071—1078)
- șapte » » » Alexios I Comnen (1081—1118)
- trei monete bizantine, din secolul al XI-lea nedeterminate.

Cele mai târzii monete bizantine descoperite întâmplător la Isaccea datează din vremea împăraților Andronic al II-lea Paleologul și Mihail al IX-lea, fiul său

Fig. 19. — Noviodunum: Cărămida cu stampila: CL(assis) FL (avia)
M (oesia)

(1295—1320)¹. Mai înainte fusese găsit un tezaur de monete din vremea împăraților Alexios, Ioan și Manuil Comnenul², plus un sigiliu de plumb de la Issac al II-lea Anghel (1185—1195)³. Anul acesta, în Șanțul II a apărut și o monedă turcească de aur, din secolul al XIX-lea.

III. SONDAJUL DE LA NICULIȚEL

Pe teritoriul comunei *Niculitel*, raionul Tulcea, unde în decursul timpului au apărut numeroase urme romane, bizantine și vechi românești, s-au executat alte sondaje în două puncte diferite. S-a făcut mai întâi o secțiune lungă de circa 20 m, la marginea de est, nord-est a comunei, în dreapta « drumului Bălții », în interiorul valului mare de pământ, cunoscut sub numele de Troian, ce înconjoară teritoriul comunei pe o lungime de aproape 30 km. Rezultatul a fost descoperirea unui număr destul de mare de pietre și fragmente de cărămizi și olane din perioada cotropirii romane, la care se adaugă mai multe fragmente de ceramică romană, (fig 20, 6—8) plus câteva de ceramică geto-dacică. Cărămizile și olanele arată existența în apro-

¹ Em. Condurachi, «Bul. Științ. Acad. R.P.R.», v. I, 3—4, 1949, p. 163—167.

² C. Moșil, «Bul. Soc. Num. Rom.», 1914, p. 25.

³ Gh. Ștefan, «Dacia», 1941—1944, v. IX—X, p. 482.

piere a vreunei clădiri romane, care însă n-a fost întilnită în sondajul executat. Fragmentele ceramice romane provin în cea mai mare parte din amfore de diferite mărimi și din vase în formă de strachină, dintre care una a putut fi întregită (fig. 20, 7). Fragmentele de ceramică geto-dacică sînt lucrate din pastă de culoare cenușie sau roșiatică și într-o tehnică diferită de cele romane, fiind împodobite de obicei cu binecunoscutul briu alveolar. Cîteva bucăți de geam, un fund de pahar roman, o aplică

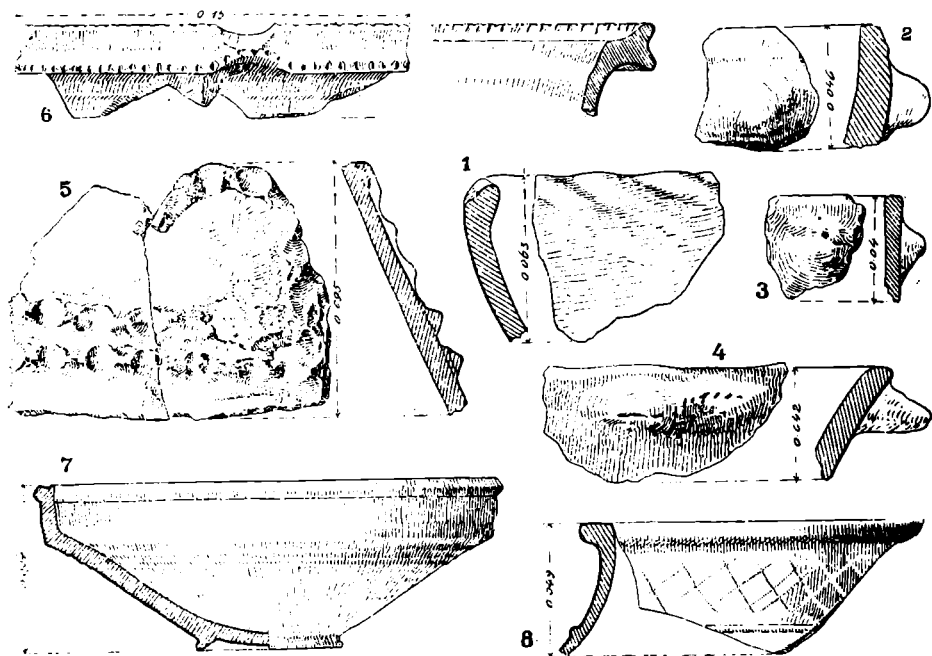

Fig. 20. — Niculițel: 1. Ceramică din prima și a doua epocă a fierului, de la «Valea Rogoazelor» (1—4) 2. Ceramică geto dacică și romană de la «Drumul Bălții» (5—8).

de bronz și cîteva oase de bovine completează seria descoperirilor arheologice. Acestea încep la suprafața solului și merg pînă la adîncimea maximă de 1 m. Ca dată, ele aparțin secolelor II—IV e. n. O mică monetă de bronz, probabil din vremea împăratului Valentinian I (364—375), descoperită în șanțul săpat, confirmă această dată.

În apropiere de această secțiune, peste pîrîul Niculițelului, în stînga drumului ce duce spre Sarica, apele descoperiseră o mică porțiune dintr-un zid cu mortar. Am dezvelit zidul în continuare, pe o lungime de 4 m, stabilind că este roman, aparținînd probabil secolului al IV-lea e. n.

Al doilea sondaj a fost executat în întăritura cea mare din interiorul valului de pămînt, cunoscută în preajma locului sub numele de cetățuia. Ea se află pe dealul cu același nume, în pădure, la circa 3 km. vest de satul Niculițel, fiind situată pe un platou mărginit de văi adînci ce-l despart de dealuri înalte. Întăritura are forma unui dreptunghi cu dimensiunile de circa 225×70 m¹. Latura lungă de vest o alcă-

¹ P. Polonic, «Natura», 1935, v. XXIV, nr. 7, p. 24.

tuiește troianul însuși, iar pe celelalte trei, un alt val de pământ. Pe platoul cetățuiei, arheologul bulgar C. Skorpil a făcut, în timpul primului război mondial, câteva sondaje, ale căror urme se văd și astăzi. Rezultatele obținute au fost « neînsemnate »¹. Concluzia la care a ajuns cercetătorul bulgar era că valul și cetățuia au fost construite de protobulgari, după trecerea Dunării în Dobrogea și anume, între anii 660—668 e. n., fiind părăsite de ei la scurt interval de timp după aceea, în anul 678² e.n.

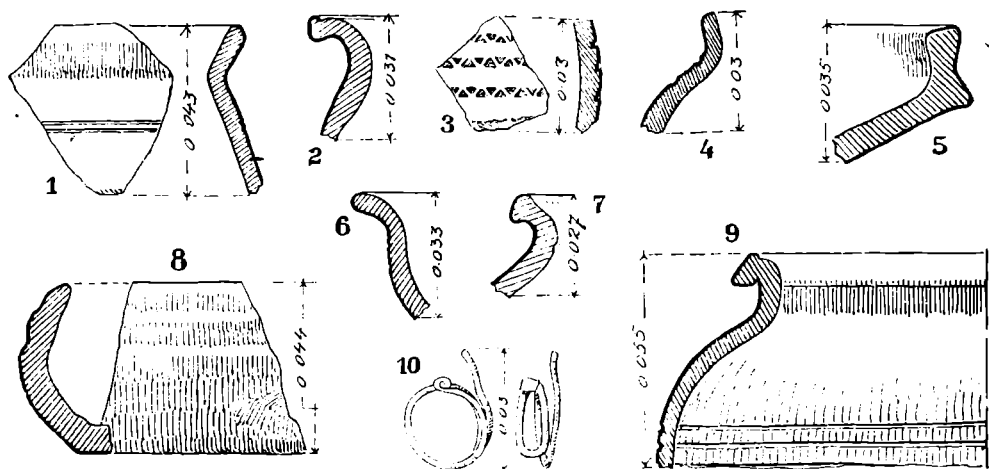

Fig. 21. — Niculișel: Fragmente ceramice feudale și un «inel de timplă» de la «Cetățuia».

O săpătură arheologică pe cetățuie este îngreuiată de copacii care, din cauza stratului subțire de pământ, și-au întins rădăcinile pe mare suprafață. Noi am început câteva șanțuri într-un loc cu mai puțini copaci, la distanță de circa 40 m de latura de nord a cetățuiei. Aceste șanțuri s-au extins după aceea pe o suprafață de circa 80 m². Din capul locului s-a observat că sub iarbă, în stratul de pământ negru, gros de abia 0,10—0,30 m, sub care se află stînca și în deosebi pe mijlocul ceva mai înalt al suprafeței dreptunghiulare a cetățuiei, se găsesc multe fragmente de cărămizi romane și fragmente ceramice feudale timpurii, în număr relativ mic, foarte fărâmițate (fig. 21, 1—9). Acestea din urmă se aseamănă cu ceramica de tip slav de la Dinogetia-Garvăn. Aproape toate sînt cioburi de oale împodobite cu linii orizontale. Numai cîteva dintre ele poartă linii în val sau ornamente executate cu roțița cu dinți triunghiulari. Printre fragmentele ceramice mărunte se află cioburi mai mari de amfore cu toatele supraînălțate, datate în secolele XI—XII e. n. și un fragment de opaiț feudal timpuriu (fig. 21, 8). La toate acestea se adaugă diferite fragmente de ceramică cu smalt, de culoare verzuie, albă și castanie, printre care și două cu sgraffito. Nu lipsește nici ceramica romană, care e reprezentată prin cîteva fragmente mărunte. Destul de caracteristic este un «inel de timplă», din sîrmă de bronz, terminat în formă de S la unul din cele două capete (fig. 21, 10). Uneltele lipsesc. Două cuie de fier, lucrate de meșter (cuie de draniță), s-au găsit printre bucățile de cărămizi. Un os de bovină și două fragmente de corn de cerb sunt singurele resturi animale.

¹ C. Skorpil, Anciens monuments bulgares dans la Dobroudja, în «La Dobroudja», Sofia, 1918, p. 128.

² Ibidem, p. 145 și urm., p. 152.

Fig. 22. — Niculițel: Fragmente de inscripții slave (sec. XI—XII) de la «Cetățuie».

Descoperirea cea mai importantă o constituie două fragmente de cărămizi romane, pe care, într-o epocă mai târzie, au fost șgîriate două inscripții slave. Una dintre aceste bucăți de cărămizi poartă pe fața ușor albiată, următorul text fragmentar: врс... п/вчвѣд новѣ (fig. 22 1—1a). Inscripția a fost șgîriată puternic cu un obiect tăios în pasta arsă a cărămizii. Din textul mult mai slab șgîriat în pasta mai tare și anume, pe una din fețele înguste ale celeilalte bucăți de cărămidă, se păstrează numai următoarele litere: B C E N... C B E M (fig. 22, 2—2a). Din

cauza stării prea fragmentare, ambele inscripții sînt greu de descifrat. În orice caz, ele au un caracter religios și datează din secolele XI—XII e. n. Pe un al treilea fragment de cărămidă este crestat de două ori semnul crucii.

Cele trei fragmente de cărămizi făceau parte din zidul unei biserici cu trei abside, în formă de treflă. Intreaga clădire era construită din cărămizi romane, aduse din valul aflător în imediata vecinătate. Pe o bucată dintr-o astfel de cărămidă se mai păstrează urme din stampila *leg. I Iovia* (fig. 23). Stampila aceleiași legiuni se pare că a fost aplicată și pe alt exemplar. Prin sondajul executat s-au descoperit deocamdată cele trei abside ale bisericii. Dintre ele, mai bine se păstrează absida laterală de sud. Zidul construit din bucăți de cărămizi legate cu pămînt negru sfîrîmicios, are grosimea de circa 0,70 m și se păstrează

numai pe înălțimea de 0,05—0,30 m. Diametrul absidei de răsărit este de 1,90 m, iar al celei de sud și prin urmare și al celei de nord, care abia se mai recunoaște, de cîte 1,70 m fiecare. Pavajul era de asemenea de cărămidă. Restul clădirii urmează să fie dezvelit în cursul unei viitoare campanii de săpături.

Biserica în formă de treflă de pe cetățuia de la Niculițel este cea mai veche de acest tip cunoscută pînă acum pe teritoriul R.P.R. Ea reproduce un plan de arhitectură bisericască, a cărui origine orientală e mult mai înaintată în timp. Planul tri-conc a fost reluat, după cum se știe, de arhitectura bizantină. El a fost adaptat planului în cruce greacă de cele mai vechi mînăstiri ale Muntelui Athos (Lavra, Iviu, Vato-ped) și răspîndit după aceea în Serbia, Bulgaria și în Țările Romîne¹. O biserică foarte mult asemănătoare cu cea de la Niculițel și care a fost construită, se pare, tot din cărămizi romane, s-a descoperit în ultimii ani la Pliska. Aceasta e datată

¹ Ch. Diehl, *Manuel d'art byzantin* 2, Paris, 1925, v. I, p. 447, 462, 477—478; Paris, 1926, v. II, p. 772—773.

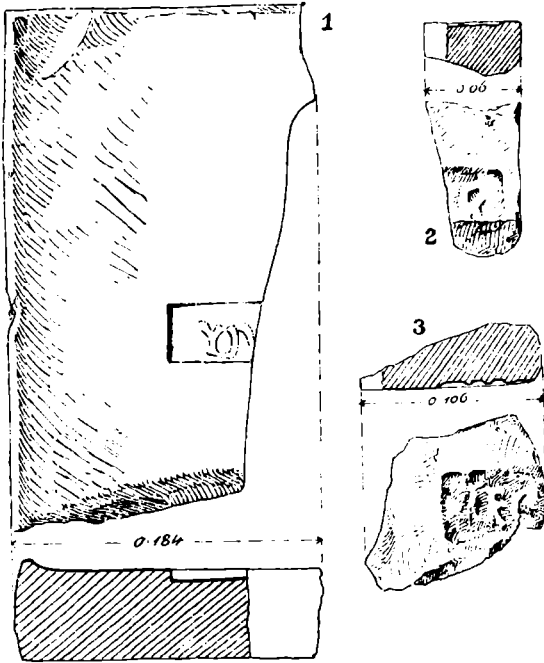

Fig. 23. — Niculițel: Fragmente de cărămizi romane cu stampila, de la «Cetățuia».

după secolul al XI-lea ¹. Dacă biserica de pe « Cetățuia » de la Niculițel aparținea unei așezări civile sau mănăstirești, urmează să lămurească săpăturile viitoare.

Paralel cu sondajul în interiorul cetățuiei, s-a procedat la executarea unei secțiuni în valul din partea de est a acesteia, la o distanță de circa 40 m de colțul de nord al întăriturii. În acest punct valul construit din pământ galben curat, adus din altă parte, are înălțimea de circa 4 m și lățimea, la bază, de circa 20 m. Faptul că pînă la adîncimea de 1,70 m pămîntul galben are o nuanță deosebită de cel de dedesubtul acestuia, duce la presupunerea construirii valului în două etape. În pămîntul de la suprafață, la partea inferioară a valului, au apărut, atît la interior, cît și la exterior, cărămizi romane de dimensiuni diferite (0,35—0,40 m). Ele au fost întrebuințate pentru consolidarea valului de pămînt. Poziția pe care au avut-o în val n-a putut fi precizată, deoarece erau deplasate de la locul lor. Oricum, în acest punct cărămizile n-au fost așezate în chipul în care le-a găsit C. Skorpil, în porțiunea de val săpată în 1916—1917 ². Existența unor urme de trepte pe fața interioară a valului, duce la presupunerea că, pe această față, cărămizile vor fi fost întrebuințate pentru consolidarea scărilor făcute pentru a ușura urcarea pînă în vîrfurile troianului. La exterior cărămizile aveau scopul să împiedice ca pămîntul să fie cărat de ape în valea din imediata vecinătate. Pe latura de est, ca și pe latura de vest a cetățuiei, valul n-are nici bermă, nici șanț, din cauza celor două văi adînci, ce se află la poalele de la exterior ale acestuia. În pămîntul galben de la poalele din spre interior ale valului, s-au găsit cîteva fragmente de ceramică romană și vreo două oase de animale mari.

Valul acesta este o construcție uiașă ce se poate explica prin folosirea pe scară largă a sclavilor. Privit din acest punct de vedere și judecînd după materialele arheologice (cărămizi, fragmente ceramice diferite, chiupuri întregi, monete etc.), descoperite în decursul timpului în val sau în apropierea acestuia, valul pare mai curînd roman decît protobulgar. În cazul că această presupunere se va dovedi adevărată, rămîne de precizat dacă el este o lucrare a secolului al IV-lea e. n. sau cu un secol două mai veche și refăcută în secolul al IV-lea cînd a fost întărită linia de apărare a Dunării de jos.

Tot în pădure, la nord, nord-vest de cetățuie, pe valea pîriului Rogoazelor și pe o terasă din vecinătate, s-au găsit la suprafața solului, fragmente ceramice hallstatiene și geto-dacice, plus cîteva fragmente de ceramică și cărămizi romane. Resturile geto-dacice indică o așezare asemănătoare din punct de vedere topografic cu acelea din Munții Orăștiei.

O ultimă investigație s-a făcut la circa 3 km nord-vest de Niculițel, la punctul Bădila, unde, la poalele dealului și în deosebi pe platoul de la nord de micul pîrfu ce curge spre răsărit, se poate observa multă ceramică și fragmente de cărămizi romane. Printre aceste resturi arheologice s-au găsit cîteva fragmente de ceramică geto-dacică și chiar mici fragmente de ceramică veche romînească ³.

Încă 2 km mai la nord, se află mînăstirea Cocoș, în jurul căreia sînt numeroase resturi din perioada cotozirii romane.

Urmele descoperite în cursul acestor sonde și cercetări dovedesc neîndoiebnic că regiunea din jurul Niculițelului a fost totdeauna un important centru de viață, a cărei continuitate se poate urmări cel puțin începînd din neolitic. Pentru ilustrarea dezvoltării societății dacice și a raporturilor populației băștinașe cu cotozirii

¹ Stamen Mihailov, Razkopki v. Pliska prez. 1945—1947 godina, în « Razkopki i proučiva nija », Sofia, 1948, v. III, p. 203, fig. 23, nr. 28.

² C. Skorpil, op. cit., p. 127—128 și fig. 1.

³ Pentru alte descoperiri romane și vechi românești, de la Bădila, a se vedea C. Moisil, « Bol. Com. Mon. Ist. » 1910, v. III, p. 48.

romani, săpăturile vor putea aduce contribuții importante. Ele vor putea contribui totodată la lămurirea epocii feudalismului timpuriu din nordul Dobrogei.

De aceea se impune ca o necesitate urgentă cercetarea întregii regiuni care este închisă de marele val de la Niculițel, în primul rând a așezărilor dacice, a cetățuii și a valului însuși.

*

Colectivul de la Garvăn a avut ca obiectiv principal și în campania din anul 1953, așezarea feudală timpurie de pe popina Bisericiuța, ajungând la o cunoaștere mai adâncită a conținutului culturii materiale a populației din această așezare.

Lărgindu-și activitatea prin sondajele de la Isaccea și Niculițel, s-au pus jaloanele unor cercetări arheologice viitoare, în vederea lămuririi unor probleme importante din istoria veche a patriei noastre. Alături de săpăturile intensive de la Garvăn, sondajele din celălalte puncte cercetate au dovedit viața intensă ce s-a desfășurat în nordul Dobrogei de-a lungul mileniilor, într-o regiune lăsată aproape necercetată de arheologia burgheză. Având condiții minunate, un fluviu mare cu numeroasele lui bălți, câmpii pentru agricultură, munți împăduși în apropiere, comunitățile omenești s-au putut înjgheba și dezvolta încă din vremurile orînduirii comunei primitive. O deosebită însemnătate prezintă urmele culturii geto-dacice descoperite într-o serie de puncte necunoscute pînă acum.

În epoca feudalismului timpuriu, cu toate tulburările produse de popoarele nomade (pecenegi, uzi, cumani), în ciuda pretențiilor de stăpînire din partea bizantinilor, numeroase așezări ale populației locale se înșirau pe malul drept al Dunării sau și mai în interiorul Dobrogei. Știrile cronicarilor arabi, bizantini și ruși despre mulțimea și activitatea acestor așezări numeroase și bine populate se confirmă tot mai mult prin descoperirile arheologice.

În sinul obștiilor acestora s-a produs un proces de dezagregare. Probabil încă din secolul al X-lea, cu siguranță în secolul al XI-lea, procesul de cristalizare a relațiilor feudale era destul de înaintat, de vreme ce există știri relative la anumiți șefi, cum este acel Satza, din scrierile Anei Comnena, chiar dacă nu avem motive suficiente spre a-l lega de numele Isaccei.

Creștinismul pătrunde și se răspîndește în acest teritoriu. La cimitirul și bisericuța descoperite la Garvăn, se adaugă acum ruinele bisericuței de la Niculițel. Scrierea slavă se răspîndește, folosită atît în inscripții pe piatră — inscripția de la Mircea Vodă — cît și pe cărămizi — ca în cele descoperite la Niculițel — sau pe vase — ca la Isaccea și Garvăn.

Se pare că la Garvăn, poate din cauză că așezarea era mai excentrică și nu se afla direct pe drumul ce mergea de-a lungul Dunării, așezarea s-a risipit mai de vreme. În schimb, după datele sumare obținute în micile sondaje efectuate, la Isaccea viața a continuat mai departe, ceea ce se explică prin minunata așezare pe care o ocupă la principalul vad al Dunării de jos. După ocuparea Dobrogei, turcii au făcut din aceasta unul din principalele lor puncte de stăpînire.

Pe lîngă săpăturile ce vor trebui organizate atît la Isaccea cît și la Niculițel, în vederea cunoașterii trecutului Dobrogei de Nord, o adevărată țară necunoscută din punct de vedere arheologic, se impune o cercetare amănunțită atît a malului drept al Dunării pînă la Murighiol și Razelm, cît și a ținutului muntos, dintre Babadag și Turcoaia. Acesta este unul din învățămintele cele mai de preț pe care le tragem în urma cercetărilor din anul 1953.

Gh. Ștefan — responsabil, Ion Barnea, Exspectatus Bujor, Eugen Comșa, Ștefan Constantinescu, Petre Diaconu, Ion Dragomir, Gheorghe Popilian; Studenți: Gheorghe Bichir, Florin Constantiniu.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГАРВЭНЕ

(Район Мэчин, область Галац)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологические раскопки Диногетия — Гарвэн преследовали следующие две главные цели.

1. Расширение стратиграфических исследований. При этом особое внимание обращалось на самый поздний уровень обитания феодальных поселений Гарвэна.

2. Планомерные разведки в Исаке — древний Новиодунум — и Никулицеле для более глубокого исследования вопроса, изучаемого коллективом: начало феодализма в области Нижнего Дуная.

I. Раскопки в Гарвэне

В пункте Бисерикуца продолжались раскопки раннего феодального поселения X—XII вв., перекрывающего развалины крепости Диногетия. В секторе А и особенно в секторе С удалялись слои оглозжений феодального периода. В секторах В и Д были вскрыты новые участки. Помимо этого в секторе В было произведено глубокое зондирование, чтобы подготовить общее обследование развалин и археологических слоев римского и древневизантийского владычества. Данные этого зондирования и вскрытия наслоений сектора С позволяют представить открытия, сделанные в Диногетии-Гарвэн, в обычном хронологическом порядке.

Зондирование, произведенное в северо-западной части сектора В, позволило установить существование в этой части поселения шести слоев обитания, включающихся в период между II и VI вв. н. э. В юго-восточной части того же сектора (В 7) были обнаружены остатки водопровода, сооруженного из труб из обожженной глины, проведенных по скалам.

В секторе С были вскрыты развалины поздней римской эпохи и ранней византийской (IV—VI вв. н. э.). Так были совершенно вскрыты часть главной улицы и две перпендикулярные к ней улицы с примыкающими к ним зданиями. Самым типичным для внутреннего плана крепости IV—VI вв. н. э. является отсутствие симметрии, нагромождение построек, узость улиц. Относительно большие размеры этих построек можно объяснить их официальным и в особенности военным характером.

Среди мелких открытий следует особо отметить: фрагмент столба, кирпич с печатью V Македонского легиона, кирпич с печатью императора Анастасия, фрагмент ионического мраморного капителя и т. д.

Что касается раннего феодального слоя (X—XII вв.), то поддерживается точка зрения, высказанная в предыдущих сообщениях, о наличии четырех слоев обитания, их которых три характеризуются полумесяцами, а один наземными жилищами.

Слой I (прежде IV) очень мало отличается от слоя II (прежде III) как техникой строительства, так и своим содержанием. Оба слоя производят скорее впечатление двух фаз, принадлежащих одному и тому же этапу обитания. Остатки этого слоя обитания плохо сохранились, так как их в той или иной мере уничтожили обитатели верхних слоев. Была также найдена высококачественная керамика, большей частью

с узорами из горизонтальных линий. Помимо этого были обнаружены кирпичные гири для рыболовных сетей, роговые ручки железных ножей, бронзовый подвесок, кости животных и т. д. В южном углу землянки № 8 была найдена бронзовая византийская монета времен императора Василия II Болгаробойцы.

Слой II более богат археологическими остатками. Самыми многочисленными орудиями являются кирпичные гири для сегаей и прясла красного камня из Овручи.

Керамика главным образом представлена фрагментами горшков славянского типа с орнаментами из тонких горизонтальных линий или из рядов мелких оттисков, выработанных зубчатым колесиком. На многих донышках видны клейма гончаров. Были также найдены фрагменты полированной керамики. Из украшений встречаются различные фрагменты браслетов из голубого стекла, стеклянные бусы, бронзовая фрагментарная бляшка с узорами по технике «an geroussé», повидимому, византийского происхождения. В завале ямы землянки, находящейся в непосредственной близости от упомянутого места зондирования сектора В, была найдена бронзовая византийская монета времен императора Михаила IV Пафлагонянина.

Слой III (прежде II) включает, согласно существующим предварительным данным, все землянки с явными следами пожара и самым обильным и хорошо сохранившимся инвентарем, лучше всего представленным керамикой. Не исключено, что некоторые из этих горелых землянок были покинуты во второй половине XI в., а другие в XII в., образуя последний слой обитания раннего феодального поселения в Диногетии-Гарване. В секторе В были раскопаны еще две землянки, относящиеся к этому же слою. На полу одной из них (№ 40) было найдено около 100 бронзовых монет времен императрицы Теодоры (1055—1056 гг.) и несколько лоскутков ткани. Вторая землянка (№ 94а) не была раскопана полностью. В секторе А, при вскрытии юго-восточной стены землянки № 19, были найдены две бронзовые монеты, также времен императрицы Теодоры. В землянке № 165 были обнаружены остатки камышевых плетеных изделий, железного гарнитура деревянного ведра, бронзовый колокольчик и другие объекты. Богатый и интересный материал был найден в землянке № 37, которая не была окончательно вскрыта в 1942 г. Стены этой землянки были облицованы дубовыми досками, скрепленными в каждом углу двумя сваями.

Слой IV является слоем наземных жилищ, представленным как и до сих пор последним слоем обитания, с оговоркой, сделанной и относительно слоя III. Важные следы слоя IV были открыты на новом участке сектора Д. В восточной части этого сектора были обнаружены следы остатков жилого помещения, пол которого находился на глубине 0,30 м. На полу были найдены три горшка без ручек и маленькая кастрюля из обожженной глины. В различных пунктах сектора Д были найдены в последнем слое обитания, названном «каменным слоем», следующие объекты: горшок с орнаментацией из горизонтальных линий, кувшин, железное долото, каменный крестик и бронзовый фрагментарный колокол, очевидно, принадлежащий находившейся в непосредственной близости церкви, а также другие объекты.

II. Разведка в Новиодунуме (Исакча)

На развалинах древней крепости Новиодунум летом 1953 г. впервые была произведена археологическая разведка в западной части крепости, где феодальные отложения, повидимому, еще богаче следами материальной культуры. Было вырыто два рва в 15—20 м длины и 2 м ширины каждый, оба перпендикулярно к западной стороне крепости (ров I и ров II). Было констатировано, что слой феодальной материальной культуры приблизительно 2 м толщины и состоит из 4 слоев обитания, которые видны в профиле этих двух рвов.

Жилые дома феодального поселения в Новиодунуме походят на дома Диногетии-Гарвэне. Они двух типов: землянки и наземные жилища. Внутри и вне домов находились ямы для хранения зерна и рыбы. Орудия производства были очень схожи с теми, которыми пользовались обитатели раннего феодального поселения в Бисерикуце-Гарвэне. Были найдены следующие объекты: кирпичные гири для рыболовных сетей, железные и бронзовые крючки для удочки, железные ножи, роговые ручки ножей, глиняные прясла и т. д.

Феодальная керамика очень многочисленна и похожа на керамику Диногетии. Она подразделяется на три большие группы: 1) керамика славянского типа, 2) полированная керамика и 3) феодальные амфоры. Некоторые из фрагментов керамики указывают на более поздний период, вплоть до XIV в. н. э.

Наиболее распространенными украшениями того времени были браслеты из голубого и зеленоватого стекла.

Что касается римского слоя, которого достигли в нескольких пунктах раскопок, то самой важной находкой является кирпич с штампом римского флота на Дунае: CL (assis) FL (avia) (M) oesica).

Помимо некоторых бронзовых монет II—IV вв. н. э. было найдено несколько бронзовых византийских монет X—XII вв. и одна турецкая золотая монета XIX в.

III. Разведка в Никулицели

На территории этого седла были произведены разведки в двух различных пунктах.

Первое зондирование было произведено на востоко-северо-восточном краю села внутри большого земляного вала длиной почти в 30 км, окружающего территорию села. В этом месте были обнаружены многочисленные фрагменты кирпича и черепицы и разные осколки римского и гето-дакийского периода, относящиеся к II—IV вв. н. э. Маленькая бронзовая монета, повидимому, времен императора Валентиниана I (364—375 гг.) до некоторой степени подтверждает эту датировку.

Вторая разведка была произведена в пункте Четэцуя, находящемся в лесу, приблизительно 3 км на запад от села Никулицели. Это окруженное валом укрепление прямоугольной формы (приблизительно 225 x 70 м). Болгарский археолог К. Скорпил, производивший во время первой мировой войны разведки в этом пункте, пришел к заключению, что вал и крепость были сооружены протоболгарами. Теперь здесь

была раскопана площадь в приблизительно 80 м² около северной стены крепости и было установлено, что в покрывающем скалы слое земли, толщиной в лишь 0,10—0,30 м, было найдено много кусков кирпича римского периода и небольшое количество фрагментов ранней феодальной керамики в раздробленном виде. Эти последние схожи с керамикой славянского типа из Диногетии-Гарвэна. Среди мелких керамических фрагментов были найдены и более крупные фрагменты амфор с очень высоко поставленными ручками, датируемые XI—XII вв. н. э. Кроме того были найдены различные фрагменты полированной керамики и несколько фрагментов керамики римского периода. Исключительным объектом является «височное кольцо» из бронзовой проволоки.

Самой важной находкой являются два фрагмента кирпичей, на которых были выскоблены надписи на древнеславянском языке. Эти два кирпичных фрагмента являлись частью стены церкви формы трефы — наидревнейший памятник этого типа, открытый на территории РНР. Все это здание было, повидимому, выстроено исключительно из римских кирпичей. Из его развалин была вскрыта лишь малая часть с тем, чтобы остальные работы произвести в течение следующей кампании раскопок.

Параллельно с разведкой внутри крепости приступили к разрезу вала в его восточной части. Было установлено, что собственно вал, вышиной в приблизительно 4 м и имеющий в основании приблизительно 20 м ширины, сооружен лишь из желтой глины и не имеет в этом пункте ни рва, ни бермы. С обеих сторон он облицован римским кирпичем, причем находящиеся с внутренней стороны кирпичи выложены в виде ступеней. На одном из кирпичей сохранились следы печати leg. I. Iovia Scythica.

Также в лесу, на северо-северо-западе от крепости, в долине речки Рогоазелор и на соседней террасе были собраны на поверхности земли фрагменты галштатской и гето-дакийской керамики.

В пункте Бэдилэ, находящемся приблизительно в 3 км к северо-западу от села Никулицелл, были обнаружены многочисленные фрагменты римской керамики и несколько фрагментов гето-дакийской и древнерумынской керамики.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

I. Диногетия

- Рис. 1. — Общий план поселений.
 Рис. 2. — Зондирование в секторе В.
 Рис. 3. — Профиль зондирование в секторе В.
 Рис. 4. — Глиняный светильник (IV в.).
 Рис. 5. — Улица базилики.
 Рис. 6. — Фрагмент столба.
 Рис. 7. — Кирпич с печатью императора Агастасия.
 Рис. 8. — 1—бронзовый годвесок; 2—бронзовая бляшка,
 Рис. 9. — Землянка № 165.
 Рис. 10. — Часть инвентаря землянки № 37.
 Рис. 11. — Профиль насыпи перед башней № 6.
 Рис. 12. — Объекты из последних двух слоев обитания раннего феодализма.
 Рис. 13. — Бронзовый византийский медальон (XI в.).
 Рис. 14. — Профиль северо-западной насыпи сектора С.
 Рис. 15. — Новиодунум. Профиль рвов S I и S II.
 Рис. 16. — Феодальные орудия и украшения.

Рис. 17. — Феодальная керамика.

Рис. 18. — Фрагмент амфоры с славянской надписью.

Рис. 19. — Кирпич с печатью: CL(assis) FL(avia) M(oesica)

III. Никулицел

Рис. 20. — 1—керамика первой и второй эпохи железа из Валя Рогоазелор (1—4); 2—гето-дакийская и римская керамика из Друмул Бэлций (5—8).

Рис. 21. — Феодальные керамические фрагменты и височное кольцо из Четэцуи.

Рис. 22. — Фрагменты славянских надписей (XI—XII вв.) из Четэцуи.

Рис. 23. — Фрагменты римских кирпичей с печатью из Четэцуи.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE GARVĂN

(district de Măcin, Région de Galați)

(RÉSUMÉ)

Les fouilles archéologiques du chantier de Dinogetia-Garvăn ont poursuivi deux principaux objectifs :

1. approfondir les observations d'ordre stratigraphique, en prêtant une attention tout particulière au niveau d'habitation le plus récent de la station féodale de Garvăn, et

2. des sondages à Isaccea, l'ancien Noviodunum, et à Niculițel, ayant pour but d'approfondir le problème qui fait l'objet des recherches du collectif : « *Les débuts de la féodalité dans la région du Bas-Danube* ».

I. Les fouilles de Garvăn

On a continué les fouilles au lieu dit Bisericuța, dans l'établissement féodal ancien (X^e au XIIe siècles), superposé aux ruines de la cité de Dinogetia. Dans le secteur A, et surtout dans le secteur C, on a poursuivi de liquider les couches de dépôts féodaux. Dans les secteurs B et D, on a entamé de nouvelles portions. Dans le secteur B, on a pratiqué en outre un sondage en profondeur, préparant ainsi une étude d'ensemble des ruines et des couches archéologiques de l'époque de la domination romaine et byzantine ancienne. Les données recueillies à l'occasion de ce sondage et les résultats obtenus par le dégagement des dépôts du secteur C permettent de présenter dans le rapport préliminaire pour 1953 les découvertes faites à Dinogetia-Garvăn, dans l'ordre chronologique normal, c'est-à-dire en allant des niveaux anciens aux plus récents.

Le sondage effectué à la partie nord-ouest du secteur B a permis de constater, à cet endroit de la station, l'existence de six niveaux d'habitation remontant à l'intervalle entre les IIe et VIe siècles de notre ère.

A la partie sud-est de ce même secteur (B 7), on a mis à jour les restes d'un aqueduc constitué par des conduits en terre-cuite posés à même la roche.

Dans le secteur C, on a mis à jour des ruines de l'époque romaine avancée et byzantine ancienne (IVe—VIe s. de n. è.). On a complètement dégagé ainsi la portion respective de la rue principale et deux autres rues, perpendiculaires à la première, en même temps que les édifices adjacents. Les traits caractéristiques du plan intérieur de la cité aux IVe—VIe s. de n. è. sont : le manque de symétrie et l'agglomération des bâtiments entre lesquels ne sont ménagées que des rues fort étroites. Les dimensions relativement importantes des constructions peuvent s'expliquer par leur caractère officiel, et surtout militaire.

Parmi les menues découvertes, on signale tout particulièrement: un fragment de borne milliaire (fig. 10), une brique portant l'estampille *leg. V. Macedonica*, une autre à l'estampille de l'empereur Anastasius, un fragment de chapiteau ionien en marbre, etc.

En ce qui concerne le niveau féodal ancien (X^e—XIIe s.), ce rapport, comme les précédents, se borne à mentionner l'existence de quatre niveaux d'habitation, dont trois sont caractérisés par des huttes à moitié enfouies dans le sol et le quatrième par des demeures construites en surface.

Le Ier niveau (auparavant IVe) diffère fort peu du IIe niveau (auparavant IIIe) tant en ce qui concerne le mode de construction que son contenu. Ces deux niveaux semblent surtout deux phases d'habitation se rattachant à une seule et même étape. Les restes en sont en fort mauvais état pour avoir été dérangés ou détruits par les habitants des niveaux supérieurs. La céramique est de qualité et décorée surtout de lignes horizontales. On a également trouvé des contrepoids en terre cuite pour les filets de pêche, des manches de couteau en corne, 4 couteaux en fer, un pendentif en bronze, des ossements animaux, etc. Une monnaie byzantine en bronze, de l'époque de l'empereur Basile II le Bulgarochtone, a été trouvée à l'angle sud de la hutte n° 8.

Le IIe niveau est plus riche en restes archéologiques. Parmi les outils, les plus nombreux sont les contrepoids en terre cuite pour les filets de pêche et les fusaiotes en pierre rougeâtre d'Ovroutchi. La céramique consiste surtout en tessons de vases du type slave, décorés de lignes fines, horizontales, ou de rangées d'impressions exécutées à la roue dentée. Plusieurs fonds de tessons portent des marques de potier. On a découvert aussi des fragments de céramique émaillée. Les objets de parure sont représentés par des fragments divers de bracelets en verroterie bleue, des perles de verre et une applique fragmentaire en bronze, décorée selon la technique du « *re-poussé* » et semblant avoir une provenance byzantine.

Dans la terre qui comblait la fosse d'une hutte, située à proximité immédiate du sondage mentionné ci-dessus, du secteur B, on a trouvé une monnaie byzantine en bronze, datant de l'empereur Michel IV le Paphlagonien.

Le IIIe niveau (auparavant IIe) comprend, jusqu'à nouvelles observations, toutes les huttes portant de fortes traces d'incendie et contenant l'inventaire le plus riche et le mieux conservé, surtout céramique. Il semble possible que certaines de ces huttes incendiées aient été abandonnées au cours de la seconde partie du XIe siècle et les autres au XIIe, constituant ainsi le dernier niveau d'habitation de l'établissement féodal ancien de Dinogetia-Garvân.

Dans le secteur B, on a mis à jour encore deux huttes appartenant à ce même niveau. Sur le plancher de l'une d'elles, la hutte n° 40, on a trouvé environ 100 monnaies de bronze, en tas, toutes datant de l'impératrice Théodora (1055—1056), et bon nombre de lambeaux de tissu. La deuxième hutte (n° 94 a) n'a pas été entièrement déblayée. Dans le secteur A, les travaux de dégagement du côté sud-est de la hutte n° 19 ont permis de trouver deux monnaies de bronze datant également de l'impératrice Théodora. La hutte n° 165 contenait des restes de nattes en laïche, ceux de la garniture de fer d'un seau en bois, une clochette en bronze, etc. Un inventaire riche et intéressant a été découvert dans la hutte n° 37 qui avait déjà été fouillée, en 1942, mais incomplètement. Les parois de la fosse de cette dernière hutte étaient recouvertes de planches de chêne retenues aux angles, chacune, par deux pieux.

Le IVe niveau est celui des demeures en surface que l'on considère, comme jusqu'à présent, le dernier niveau d'habitation, en gardant cependant les mêmes

réserves que pour le IIIe niveau. Des restes importants du IVe niveau ont été compris dans la partie nouvellement déblayée du secteur D. A la partie est de ce secteur, on a mis à jour les restes d'une habitation dont le plancher se trouvait à une profondeur de 0,30 m. On a découvert, abandonnés sur ce plancher, trois vases dépourvus d'arses et une petite écuelle en terre cuite. En différents points du secteur D et au dernier niveau d'habitation, que l'on a appelé aussi le « niveau des pierres », on a découvert certains objets particuliers: tels, un pot décoré de bandes de lignes horizontales, une cruche, un ciseau en fer, une petite croix en pierre, une cloche fragmentaire en bronze, provenant certainement de la petite chapelle qui se trouve à immédiate proximité, et d'autres objets encore.

II. Le sondage de Noviodunum (Isaccea)

Sur l'emplacement des ruines de l'antique citadelle de Noviodunum on a pratiqué, pour la première fois, au cours de l'été 1953, un sondage archéologique dans la partie ouest de la citadelle, où les dépôts de l'époque féodale semblent plus riches en vestiges de la culture matérielle. On a tracé deux fossés, de 15 à 20 m de long et 2 m de large chacun, perpendiculaires au côté ouest de la citadelle (S. I et S. II). On a pu constater que la couche de la culture matérielle féodale atteint une épaisseur de 2 m environ et se compose de 4 niveaux d'habitation que le profil des deux fossés permet de distinguer.

Les demeures de la station féodale de Noviodunum-Isaccea ressemblent à celles de Dinogetia-Garvăn. Elles étaient de deux sortes: des huttes et des demeures construites en surface. Des fosses pour conserver les céréales et le poisson se trouvaient à l'intérieur et à l'extérieur des habitations. Les outils ressemblent fort à ceux qu'utilisaient les habitants de la station féodale ancienne de Bisericuța-Garvăn. On a trouvé, par exemple: des contrepoids en terre cuite pour les filets de pêche, des hameçons en fer et en bronze, des couteaux en fer, des manches en corne, des fusaioles en terre glaise, etc.

La céramique de l'époque féodale est la plus abondante et ressemble à celle de Dinogetia. On la divise en trois grands groupes: 1, la céramique de type slave, 2, la céramique émaillée, et 3, les amphores féodales. Quelques tessons céramiques indiquent une période plus avancée, allant même jusque vers le milieu du XIVe siècle de n. è.

Les parures les plus usuelles étaient les bracelets en verroterie bleue et verdâtre.

En ce qui concerne la couche romaine, que l'on a atteinte en quelques points des fouilles, la découverte la plus importante est celle d'une brique à l'estampille de la flote romaine du Danube: *CL(assis) FL(avia) M(oesica)*.

Outre quelques monnaies en bronze, des IIe au IVe siècles de n. è., on a découvert plusieurs monnaies byzantines en bronze, des Xe au XIIe siècles, et une monnaie turque en or, datant du XIXe s.

III. Le sondage de Niculițel

On a effectué des sondages en deux points différents du territoire de la commune de Niculițel.

Le premier sondage a été exécuté à proximité immédiate de la lisière est-nord-est du village, à l'intérieur du grand *vallum* en terre qui entoure le territoire de ce village sur près de 30 km. On a découvert à cet endroit de nombreux fragments de briques, de tuiles, et des tessons romains et géto-daces, datant des IIe au IVe

s. de n. è. Une petite pièce de monnaie en bronze, probablement du temps de l'empereur Valentinien I (364—375) confirme en partie ces dates approximatives.

Le deuxième sondage a été effectué au lieu dit « cetățuia » (la citadelle), situé dans une forêt, à environ 3 km à l'ouest du village de Niculițel. Cette fortification, entourée d'un *vallum*, a la forme d'un rectangle d'environ 225 m de long sur 70 de large. Ayant effectué des sondages à cet endroit, à l'époque de la première guerre mondiale, l'archéologue bulgare K. Skorpil en avait conclu que le *vallum* et la citadelle étaient l'oeuvre des Protobulgares. Les Auteurs ont fouillé une surface d'environ 80 m², à proximité du côté nord de la forteresse, et ont constaté, dans la couche de terre qui recouvre la roche et dont l'épaisseur atteint à peine 0,10 à 0,30 m, de nombreux restes de briques romaines et des fragments céramiques de l'époque féodale ancienne, relativement en petit nombre et fort morcelés. Ces derniers ressemblent à la céramique de type slave de Dinogetia-Garvăn. Parmi ces petits fragments céramiques, on en a trouvé quelques-uns dont les dimensions un peu plus importantes ont permis d'y reconnaître des fragments d'amphores aux anses surélevées, datant des XIe—XIIe siècles. On a découvert, en outre, des fragments de céramique émaillée et de céramique romaine. Un « anneau pour encercler les tempes », en fil de bronze est remarquable.

La découverte la plus intéressante est celle de deux fragments de briques portant des inscriptions, grossièrement gravées, en vieux slave. Ces deux pièces provenaient des murs d'une église en forme de trèfle qui est le plus ancien monument de ce genre découvert sur le territoire de la République Populaire Roumaine. Il semble que l'édifice tout entier ait été construit en briques romaines. Seule une faible partie de ces ruines a été mise à jour, le reste devant être déblayé au cours des futures campagnes archéologiques.

Parallèlement au sondage effectué à l'intérieur de la citadelle, on a pratiqué une section du *vallum* à sa partie est. A cette occasion, on a constaté que le *vallum* proprement dit, dont la hauteur est d'environ 4 m et la largeur de la base, d'environ 20 m, est entièrement construit en argile jaune et ne comporte, à cet endroit, ni fossé ni berme. Les deux faces en avaient été plaquées de briques romaines; celles de l'intérieur semblent avoir été agencées de manière à former des gradins. Un fragment de brique conserve des traces de l'estampille *leg. I. Iovia Scythica*.

Dans la partie de la forêt au nord-nord-ouest de la citadelle, le long du « pîriul Rogoazelor » (ruisseau de Rogoazele) ainsi que sur une terrasse des environs, on a recueilli, à même la surface du sol, des tessons céramiques hallstattiens et géto-daciques.

Au lieu dit Bădila, à environ 3 km au nord-ouest du village de Niculițel, on a trouvé un grand nombre de fragments de céramique romaine et quelques fragments de céramique géto-dacique et roumaine ancienne.

EXPLICATION DES FIGURES

I. *Dinogetia*

Fig. 1. — Plan général de la station.

Fig. 2. — Sondage dans le secteur B.

Fig. 3. — Profil du sondage du secteur B.

Fig. 4. — Lumignon en terre cuite (IVe siècle).

Fig. 5. — La ruelle de la basilique.

Fig. 6. — Fragment de borne milliaire.

Fig. 7. — Brique portant l'estampille de l'empereur Anastasius.

Fig. 8. — 1. Pendentif en bronze; 2. Applique en bronze.

- Fig. 9. — La hutte n° 165.
 Fig. 10. — Une partie de l'inventaire de la hutte n° 37.
 Fig. 11. — Profil du bord de la surface fouillée en regard de la tour n° 6.
 Fig. 12. — Objets provenant des deux derniers niveaux d'habitation féodale ancienne.
 Fig. 13. — Médaillon byzantin en bronze (XIe siècle).
 Fig. 14. — Profil du bord NO du secteur C.

II. *Noviodunum*

- Fig. 15. — Profil des fossés S I et S II.
 Fig. 16. — Outils et parures féodaux.
 Fig. 17. — Céramique féodale.
 Fig. 18. — Fragment d'amphore à inscription slave.
 Fig. 19. — Brique à estampille: *CL(assis) FL(avia) M(oesica)*.

III. *Niculitel*

- Fig. 20. — 1. Céramique datant du premier et du second âge du fer, de Valea Rogoazelor (1—4); 2. Céramique géto-dacique et romaine de Drumul Bălții (5—8).
 Fig. 21. — Tessons céramiques féodaux et « anneau pour encercler les tempes » de Cetățuia (la citadelle).
 Fig. 22. — Fragments d'inscriptions slaves (XIe — XIIe siècles) de « Cetățuia ».
 Fig. 23. — Fragments de briques romaines à estampilles, de « Cetățuia ».
-